

SARI KESKIMAA

Kalle Päätalon Iijoki-sarjan murrekäsitykset ja niiden affektifunktio

1. Johdanto

- (1) Pelon ja jatkuvan hälinän keskelläkään en eksynyt pinttyneestä tavastani katsella ja kuunnella kanssaihmiäni. Jo ensimmäisinä päivinä rupesivat korvani ottamaan ”**hoonpäältä**” tulevaa puhetta. Kun hakeuduin poikien juttusille totesin, että nuorukaiset olivat tosiaan kotoisin **Perä-Pohjolasta tai Lapista**. Vaikka lähimpänä asuvankin kotiseudulle oli tekopitäjästäni pitkälti toistasataa kilometriä, **tuntuivat nämä h-murteella puhujat läheisemmiltä kuin muualta Suomesta tulleet alokkaat**. Hyvä että eivät kärkkyneet sukulaisiksi, sillä olimmehan **samoja Pohjolan poikia**.

Valtaosa komppaniamme alokkaista oli kahden maakunnan, **Etelä-Pohjanmaan ja Satakunnan poikia**. Härmästä, Kauhavalta, Lapualta, Lappajärveltä, yhteisellä nimellä **Järviseudulta**, olevien nuorukaisten puhe kuulosti korvaani vieraalta, mutta sitä sentään ymmärsin. Sitä vastoin Porista ja sen kaakkoispuolen paikkakunnilta, Ulvilasta, Friitalasta, Kokemäeltä, Kauvatsalta, Säskylästä tai Vampulasta tulleitten alokkaitten puhetta en tahtonut alkuun käsittää. Myös alokas Räisänen sanoi minulle kahden kesken päästyämme takaraivoaan kynsien:

– **Ei vietävien nuihen Porin puolen poikiin puhetta taho älytä! Puhua murittavat niin pahuksen sukkelasti puolikassanolla ja vielä kun laulun nuotilla... Niitä on jos lempparinlaisia murteita...**

Lisäksi komppaniaamme oli määrätty yksinäisiä alokkaita lähes kaikilta Suomen kolkilta. Siksiä milloin me kaikki toisen komppanian alokkaat pääsimme puhumaan vapaasti keskenämme, tuli helposti mieleen raamatunhistorian kertomus Baabelin tornista ja sen rakentajista. (*Ahdistettu maa*, 81–82.)

Kalle Päätalon *Ahdistettu maa* -romaanista poimittu tekstikatkelma (esimerkki 1) paljastaa yhden Iijoki-sarjan erityispiirteistä: teoksissa kuvaillaan ja kommentoidaan eri murteita ja henkilöhahmot mainitaan toistuvasti eri paikkakunnille tai murrealueille kuuluviiksi.¹ Romaanin päähenkilö ja minäkertoja Kalle kuvailee murteita ja murteiden puhujia omasta näkökulmastaan, mutta myös muut henkilöhahmot, kuten alokas Räisänen tekstikatkelmassa, ovat murrekäsitysten esille tuojia.

Murrekäsitykset jo itsessään ovat affektisia (ks. esim. Mielikäinen 2005, 113–114; Palander & Nupponen 2005, 46–48; Mielikäinen & Palander 2002, 303–304 ja 2014, 99–107). Iijoki-sarjassa murrehavainnot ja -käsitykset näyttävät liittyvän affektisuuden ilmaisuun laajemminkin: erilaisten murteiden havainnointi ja kommentointi liittyy läheisesti niin päähenkilön vierauden ja koti-ikävän kokemuksiin kuin tärkeiksi muodostuvien ihmissuhteidenkin kuvaukseen (affektisuuden kielellisestä ilmaisusta kaunokirjallisuudessa ks. esim. Visapää 2013; Keskimaa 2013; Hakulinen 2013; Koivisto 2013; affektien tutkimuksesta kaunokirjallisuudessa esim. Ngai 2005; Keen 2007; suomalaisesta tutkimuksesta esim. Helle 2013; ks. myös Seutu 2013). Esimerkissä 1 taivalkoskelainen Kalle on ensimmäisiä päiviä alokkaana Koriolla ja tuntee olonsa pelokkaaksi. Outojen murteiden seasta hän havaitsee kuitenkin itselleen tutun murteen ja hakeutuu sen perusteella Pohjois-Suomesta kotoisin olevien alokkaiden seuraan. Tunnepitoiset ilmaukset murteiden kommentoinnissa tuottavat lukijalle implikaatioita päähenkilön sielunmaisemasta, jossa hän vuoroin kokee tuttuutta ja vierautta ja joka heijastuu ympärillä puhuttavassa kielessä.

Tässä artikkelissa tarkastelen kirjailija Kalle Päätalon Iijoki-sarjasta esille nousevia murrehavaintoja ja -käsityksiä sekä niiden funktiota kaunokirjallisessa teoksessa.² Tutkimusaineistona on viisi Iijoki-sarjan romaania: *Ahdistettu maa* (1977), *Miinoitettu rauha* (1978), *Ukkosen ääni* (1979), *Liekkejä laulumaille* (1980) sekä *Tuulessa ja tuiskussa* (1981)³. Romaanit kuuluvat Päätalon 26-osaiseen omaelämäkerralliseen teossarjaan, jossa hän kertoo omat vaiheensa lapsuudesta kirjailijaksi ryhtymiseen saakka (Iijoki-sarjan teemoista ja erityispiirteistä ks. esim. Karonen 1999; Rajala 1999; Roos 1999; Wilenius 1999; Janatuinen 2005; Ylönen 2013, 23–30, 44–48).

Fiktiivisten henkilöhahmojen kieltä on tutkittu monissa eri tutkimuksissa ja useista eri näkökulmista (suomenkielisen kirjallisuuden puhekielen tutkimuksesta kootusti Tiit-tula & Nuolijärvi 2013, 78–91). Kuitenkaan vielä ei ole tarkasteltu sitä, miten erilaiset murrekäsitykset näkyvät kaunokirjallisuuden kielessä tai mikä on niiden funktio teoskokonaisuuden kannalta. Tämän artikkelin tutkimuskysymykset olen määritellyt seuraavasti:

1 Esimerkeissä olen lihavoanut mainitut paikkakunnat, alueet tai seudut, murteiden kuvailut sekä murrepiirteet niissä dialogeissa, joissa ne ovat tarkastelun kohteena.

2 Kiitän *Sananjalan* nimettömiä arvioijia kommentaiteista ja artikkelin rakennetta koskevista parannusehdotuksista.

3 Tästä eteenpäin käytän esimerkeissä lyhenteitä teosten nimistä: *Ahdistettu maa* = AM, *Miinoitettu rauha* = MR, *Ukkosen ääni* = UÄ, *Liekkejä laulumaille* = LL, *Tuulessa ja tuiskussa* = TJT.

1. Millaisia murrehavaintoja ja -käsityksiä suorasanaisestä kerronnasta ja dialogista löytyy?
2. Miten päähenkilölle läheisiä murteita kuvataan verrattuna vieraisiin murteisiin?
3. Miten murrehavaintojen ja -käsitysten avulla rakennetaan teossarjan affektisuutta?

Esittelen ensin tutkimusaineiston. Seuraavaksi kuvailen tutkimuksen teoreettista taustaa ja tutkimusmetodia. Tämän jälkeen analysoin ja luokittelen tutkimusaineiston murrehavaintoja ja -käsityksiä murrealueittain sekä tarkastelen, miten murrepiirteitä on tiedostettu (ks. Niedzielski & Preston 2000, 23) ja miten erilaisia murteita on kuvailtu (ks. Mielikäinen 2005, 107–114; Mielikäinen & Palander 2014). Päähenkilön murrehavainnoilla ja -käsityksillä on kaunokirjallinen funktionsa: niiden avulla päähenkilö asemoidaan niin maantieteelliselle kartalle kuin murrekartallekin, ja samalla ne toimivat affektin ilmaisun välineenä ja tehostajana. Esimerkkien avulla osoitan, kuinka Iijoki-sarjan murrehavainnot ja -käsitykset synnyttävät teossarjassa affektisuutta yhdessä erilaisten kontekstuaalisten tekijöiden kanssa.

2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineiston romaanit kertovat sota-ajasta, vuoden 1939 marraskuusta vuoden 1944 kevääseen. *Ahdistettu maa* -romaanissa Suomi käy talvisotaa ja juuri 20 vuotta täyttänyt, koko elämänsä Taivalkoskella asunut Kalle lähtee vapaaehtoisena armeijaan Korialle. Sotatalvi kuluu Korialla, mutta sodan päätyttyä keväällä 1940 Kallen komppania komennetaan Petsamoon Jäämerentietä rakentamaan. Petsamosta pioneerikomppania siirtyy Savukoskelle linnoitustöihin. *Miinoitettu rauha* kertoo nimensä mukaisesti välirauhan ajasta. Savukoskelta pioneerit siirtyvät Oulun kautta Iihin. *Ukkosen ääni* romaanissa Kallen komppania määrätään Iistä Kuusamoon. Kallen asepalvelus lähenee loppuaan, mutta siviiliin hän ei ehdi päästä, sillä jatkosodan alettua nuoret varusmiehet käsketään rintamalle. *Liekkejä laulumaille* -teoksessa Kalle haavoittuu vakavasti Kiestingissä ja joutuu sotasairaalaan, ensin Kuusamoon ja myöhemmin Ouluun. Tutkimusaineiston viimeisessä *Tuulessa ja tuiskussa* -romaanissa Kalle on yhä toipilas ja viettää aikaa sotasairaalassa. Lopulta hänet passitetaan takaisin armeijaan, tällä kertaa Lahden Hennalaan. Hennalasta Kalle joutuu nopeasti takaisin sairaalaan – nyt Lahden tyttölyseolle sukupuolitaudin vuoksi.⁴

4 Kalle Päätalon sota-aikaa käsitteleviä romaaneja on yhteensä seitsemän. Olen jättänyt tutkimusaineistosta pois romaanin *Tammerkosken sillalla*, sillä olen tarkastellut sitä Kallen ja Lainan parisuhteen kuvausta murteenkäytön kannalta käsittelevässä artikkelissani (Keskimaa 2013). *Nälkämäki*-romaanin puolestaan on ilmestynyt jo ennen Iijoki-sarjaa itsenäisenä teoksena, mutta sitä pidetään yhtenä Iijoki-sarjan osana. Sen kaunokirjallinen tyyli on hieman muusta Iijoki-sarjasta poikkeava ja päähenkilöllä on kuvitteellinen nimi – siksi olen tutkimuksen koherenttiuden vuoksi päättänyt jättämään sen tutkimusaineiston ulkopuolelle.

Tutkimusaineiston romaanit ovat luonteeltaan dokumentaarisia (ks. Sihvo 1999). Henkilöhahmojen kuvaukselle on kuitenkin ominaista tietty fiktiivisyys. Käkelä-Puumalan (2001, 241–242) mukaan kenen tahansa ihmisen persoonallisuuden tai luonteen arviointi sisältää myös fiktiivisiä elementtejä, ja mitä julkisempi henkilö on, sitä enemmän hän alkaa saada fiktiivisen hahmon piirteitä.⁵ Myöskään henkilöhahmojen kieltä ei voida tarkastella autenttisenä murteena. Kirjallisuuden kieli on tyylliteltyä ”näköismurretta” (*eye-dialect*), jonka kirjailija on luonut kirjallista esitystä varten (Leech & Short 2007 [1981], 168; Nummi 1993, 67; ks. myös Keskimaa 2013, 504–506). Kirjailija valitsee murteesta autenttisen tuntuista fragmentteja ja venyttää niiden avulla kieltä puhutun kielen suuntaan. Kirjailija ei siis muokkaa murretta, vaan hyödyntää kirjoitetun kielen keinoja puhetta esittääkseen. (Kalliokoski 1998, 187.) Niedzielskin ja Prestonin (2000, 116) mukaan viitteenomaisen, epätäydellisen murteen käyttö saattaa olla henkilöhahmon karakterisoinnissa jopa tehokkaampi keino kuin autenttisen murteen jäljittely.

3. Tutkimuksen teoreettinen tausta ja tutkimusmetodi

Tutkimukseni sijoittuu kansanlingvistiikan, tarkemmin sanottuna kansandialektologian alalle (termeistä ks. Palander 2001). Hyödynnän murteellisten repliikkien analyysissa perinteistä murteentutkimusta sekä sosiolingvististä variaationanalyysia. Nämä ovat luonteenomaisia lähestymistapoja kansanlingvistiselle tutkimukselle, sillä kansanlingvistiikan juuret ovat dialektologiassa ja sosiolingvistiikassa (Palander 2011, 11). Tarkoituksena ei ole tutkia, kuinka ”oikeita” tai ”vääriä” murrehavaintoja tai käsityksiä Iijoki-sarjasta löytyy, vaan lähtökohtana on paremminkin se, miten käsitykset eri murteista rakentuvat. Tutkimusaiheeni sivuaa myös kieliasennetutkimusta, joka sekin kuuluu kansanlingvistiseen tutkimusalaan (Mäntynen ym. 2012, 336; Mielikäinen & Palander 2014, 19). Kysymyksen siitä, *miksi* murteita kuvataan ja kommentoidaan, mikä on murrekäsitysten funktio kaunokirjallisessa teoskokonaisuudessa, pyrin löytämään vastauksen teossarjan affektisuuden rakentumista tarkastelemalla. Seuraavaksi selostan tarkemmin tutkimuksen teoreettista taustaa kansandialektologisen tutkimuksen ja affektin tutkimuksen näkökulmista sekä esittelen niihin pohjautuvan tutkimusmetodini.

3.1. Kansandialektologiasta

Kansanlingvistiikka on kansan (’nonlinguists’⁶) kieli- ja murrekäsityksiä tutkiva asennetutkimuksen ala. Kansanlingvistinen tutkimus on saanut alkunsa 1980-luvulla Yhdysvalloissa, ja sen vakiinnuttajana pidetään Dennis R. Prestonia. Suomessa tutkimussuuntaus

5 Ylösen (2013, 318) mukaan 1990-luvulle tultaessa osaa Iijoki-sarjan henkilöhahmoista saattoi jo pitää julkisuuden henkilöinä.

6 Suomenkielisessä kansanlingvistisessä tutkimuksessa käytetään mm. termejä *maallikko* ja *ei-kielitteilijä* (ks. Palander 2011, 13; Nupponen 2011, 2). Käytän tässä artikkelissa termiä *maallikko* tarkoittaesani tavallista kielenkäyttäjää, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta.

on alkanut hahmottua omaksi alakseen 1990-luvun lopulla. (Palander 2001, 147; 2005, 10; 2011, 12; Nupponen 2011, 5.) Kansandialektologia on kansanlingvistiikan harraste-tuin tutkimussuuntaus (Palander 2011, 12). Kansandialektologisissa tutkimuksissa on tutkittu sitä, millaista tietoa kielenpuhujilla on kielestä – esimerkiksi siitä, mitä murteita suomessa on ja mitkä piirteet ovat kyseisten murteiden tyypillisiä piirteitä. Murre voi kuulostaa kauniilta tai ärsyttävältä, se voi olla tuttua tai vierasta, se voi olla huvittavaa tai vaikeasti ymmärrettävää (Mielikäinen 2005, 113; Palander 2005b, 84–86; 2011, 132–135; Mielikäinen & Palander 2014, 99–107). Havainnoinnin lisäksi tavalliset kielenkäyttäjät puhuvat kielestä ja tekevät päätelmiä siitä, miksi kieli on sellaista kuin se on. Kielenkäyttäjien kielitietoisuudella on vaikutusta myös siihen, mihin suuntaan kieli muuttuu. (Palander 2011, 11; Mielikäinen & Palander 2014, 241.)

Kansanlingvistiikka on osa sosiolingvististä tutkimusperinnettä, joka on Suomessa profiloitunut vahvasti variaationtutkimukseen (Nuolijärvi 2000, 22). Variaationtutkimuksen uranuurtajana pidetään amerikkalaista William Labovia, joka osoitti tutkimuksissaan (1963, 1966) yhteyden kielellisen variaation ja sosiaalisen struktuurin välillä. Suomessa variaationtutkimus on asettunut luontevasti perinteisen murteentutkimuksen rinnalle ja jatkoksi – jopa niin hyvin, ettei niiden välillä ole ollut edes selvää rajaa (Suojanen 1982, 9). Metodisesti tutkimussuuntaukset ovat lähellä toisiaan; tutkimusaineistot ovat olleet samankaltaisia ja niistä on nostettu esille yleensä äänne- ja muoto-opillisia kielenpiirteitä. Dialektologiassa selitykset keskittyvät kielenpiirteiden syntyyn ja levikkiin, kun taas sosiolingvistiikassa on analysoitu piirteiden variaatiota ja kielen muuttumista. 2000-luvulla sosiolingvistisiä väitöskirjoja on valmistunut useita. (Mustanoja 2011, 56.) Myös kansanlingvistiset tutkimukset (esim. Vaattovaara 2009; Nupponen 2011) kuuluvat näiden sosiolingvistik-variationististen tutkimusten piiriin.

Prestonin (1998) mukaan kansanlingvistinen tutkimus paljastaa eroja kielitieteilijän ja ei-kielitieteilijän ajattelussa. Kielentutkija erottaa kielestä idiolekitit ja varieteetit ja näiden säännönmukaisuudet, kun taas ei-kielitieteilijä hahmottaa kielen ideaalina abstraktiona, jossa esimerkiksi murteet ovat poikkeamia siitä. Ei-kielitieteilijä ei myöskään tunnista ideaalista kielestä poikkeavien kielimuotojen säännönmukaisuuksia. Kun kielitieteilijä suhtautuu kielen variaatioon objektiivisesti, ei-kielitieteilijä arvottaa kieltä sen mukaan, kuinka norminmukaista ja ”virheetöntä” se on. (Preston 1998, 90–91; ks. myös Mielikäinen & Palander 2014, 84–87.) Palander (2011, 14, alaviite 1) muistuttaa, että lingvistienkin keskuudessa voi esimerkiksi uhanalaisista kielistä keskusteltaessa kuulla arviointia siitä, kuinka ”hyvin” tai ”kauniisti” jotakin kieltä vielä puhutaan.

Suomalaisessa kansanlingvistiksessä tutkimuksessa on usein käsitelty implisiittisesti myös kieli-ideologisia kysymyksiä (Mäntynen ym. 2012, 336). Kieli-ideologisia kysymyksiä ovat esimerkiksi kysymykset siitä, mitä kieli merkitsee kielenkäyttäjille ja yhteisöille, miten kieleen suhtaudutaan ja mitä kielellä tehdään. Kieli-ideologisissa tutkimuksissa tarkastellaan sitä, millaisia keskusteluja, neuvotteluja, uskomuksia ja arvostuksia kysymykset kielestä herättävät. (Mäntynen ym. 2012, 325.) Silversteinin (1979, 193) mukaan kieli-ideologiat ovat sellaisia kielenkäyttäjien julkilausumia uskomuksia kielestä, joilla

selitetään tai perustellaan havaittuja kielen rakenteen tai käytön piirteitä. Tämän näkemys mukaisesti kielenkäyttäjien omat ja paikalliset huomiot kielestä alkoivat vähitellen saada näkyvyyttä ja nousta tutkimuksen kohteeksi (Mäntynen ym. 2012, 327).

Maallikon metakieli, puhe kielestä, on erilaista kuin kielitieteilijän. Niedzielski ja Preston (2002, 302–314) jakavat maallikon puheen kielestä kahtia: metakieli 1 on itse kieltä ja kielellisiä elementtejä koskevaa puhetta, kun taas metakieli 2 on kielen käytöstä ja kielenkäyttäjiiin liittyvistä uskomuksista puhumista. Kun eteläpohjalaista murretta luonnehditaan esimerkiksi rehdiiksi, miehekkääksi, jäyhäksi tai uhoavaksi (Mielikäinen & Palander 2002, 103–104), kommentit eivät luonnehdi itse kieltä, vaan ilmentävät murteenpuhujiin kytkeytyviä mielikuvia (ks. Mielikäinen 2005, 114).⁷ Kyseessä on silloin metakieli 2. Metakieli 1 puolestaan pitää sisällään esimerkiksi kielenpiirteiden kuvailun ja murteiden jäljittelyn. Puheet kielestä ja kielenkäyttäjistä kietoutuvat usein yhteen, ja niitä koskevia asenteita voi olla hankala erottaa toisistaan (Mielikäinen 2005, 113). Suomalainen puhekielen tutkimus on 1970-luvulta lähtien kartuttanut laajan kansanlingvistisen aineiston, jonka pohjalta Mielikäinen ja Palander (2014) ovat hahmottaneet kokonaiskuvan maallikkojen käyttämästä metakielestä. Tutkimuksen mukaan maallikoiden metakieli on havainnollista, tarkkaa ja johdonmukaistakin. Maallikkohavaintojen lähtökohtana on murteiden vertailu, ja erilaisia puhetapoja kytetään arvojen ja asenteiden kautta nykykulttuuriin. Vaikka alueelliset murre-erot ovat tasoittuneet, maallikkojen oma kielellinen tausta vaikuttaa yhä selvästi murrehavaintoihin ja asenteisiin. (Mielikäinen ja Palander 2014, 238–241; ks. myös Palander 2007.)

Kaunokirjallisuuden kieltä tutkittaessa metakielen määrittely on monitasoista. Kielenkäyttötilanteita esittävä teksti on jo itsessään metapragmaattinen, kielenkäytön ilmiötä kuvaava diskurssi (Silverstein 1993, 35). Iijoki-sarjan murteita, murteen puhujia ja murreasenteita kuvailevat jaksot kuvaavat siis kielenkäyttötapahtumaa ilmiönä – sitä, miten murrehavaintoja tehdään ja kuinka murrekäsitykset muodostuvat. Kaunokirjallisen teoksen kielestä voidaan jäljittää kirjailijan kielellisiä ja kieli-ideologisia lähtökohtia (ks. esim. Laitinen 2013, 215–224), tai kielen variaation voidaan ajatella toimivan itsenäisesti kaunokirjallisen teoksen tematiikkaa palvellen (Keskimaa 2013, 517). Murrekäsitykset voivat ilmetä yhtä hyvin suorasanaissa kerronnassa kuin henkilöhahmojen välisessä dialogissakin, ja metakieliset ilmaukset voivat kirjailijan valintoina heijastaa yhtä hyvin kirjailijan luonnollisia kuin henkilöhahmojen teossarjan rakenteen kannalta funktionaalisia kielikäsityksiä (Keskimaa 2013, 501, alaviite 4).

Tässä artikkelissa käsitän Iijoki-sarjan murrehavainnot ja -käsitykset teossarjan kannalta funktionaalisina, en kirjailijan henkilökohtaisten kieliasenteiden heijastumina. En ota kantaa kirjailija Kalle Päätalon murrehavaintoihin tai murrekäsityksiin enkä kommentoi hänen kieli-ideologiaansa (vrt. Laitinen 2013, 215), vaan kirjallisuustieteellisesti painottuneen kielitieteen (*literary linguistics*) mukaisesti käytän kielen analyysiä teossarjan

7 Maallikkojen murteiden kuvauksissa voidaan kuulla kaikuja Topeliuksen 1899 *Maamme kirjassa* esittelemistä heimostereotypioista (Mielikäinen & Palander 2002, 103; Mantila 2004, 332; Nupponen 2005, 209; ks. myös Mielikäinen & Palander 2014, 239).

tulkinnan välineenä (ks. Toolan, 1990, 14; Leech & Short 2007 [1981], 11).⁸ Metakielen tarkemman määrittelyn esittelen tutkimusmetodin yhteydessä luvussa 3.3.

3.2. *Affektin tutkimuksesta*

Murrehavaintojen ja -käsitusten analysoiminen ei vielä kerro sitä, mikä funktio näillä kielen ilmiöillä on kaunokirjallisuudessa. Haen tähän kysymykseen vastausta tarkastelemalla niitä affektisuuden rakentumisen kannalta. Leechin ja Shortin (2007 [1981], 4–5) mukaan kielitieteellisen tutkimuksen tulisi nähdä tekstin läpi ja löytää sen merkitys sen sijaan, että tarkastellaan vain tekstin pintatasoa. Tällaisessa tutkimuksessa intuitiolla ja lukijan tulkinnalla on tärkeä rooli.

Puhutun kielen tutkimuksessa variaation funktionaalisuuden havaitseminen perustuu keskustelun molempien osapuolten havainnointiin: siihen, minkä reaktion jonkin tietyn variantin käyttäminen puheessa aiheuttaa keskustelukumppanissa (Lappalainen 2008, 81–82). Kaunokirjallisuuden tutkimuksessa funktionaaliseen ilmaukseen reagoi lukija – esimerkiksi eläytymällä kuvattuihin asiantiloihin ja niihin liitettyihin tunnetiloihin, toisin sanoen vastaamalla kutsuun affektin jakamisesta (Visapää 2013, 525). Tekstissä voi olla funktionaaliseksi tarkoitettuja jaksoja, joita lukija tai tutkija ei välttämättä tulkitse funktionaaliseksi. Toisaalta kirjailija ei välttämättä tiedosta käyttävänsä jotakin ilmaisukeinoa funktionaalisesti, vaikka lukija tai tutkija saattaa pitää joitakin tekstin elementtejä sellaisina. Sama ilmiö näkyy puhutun kielen tutkimuksessa: kielellä tehtävät teot eivät aina ole tietoisia, mutta jälkikäteen niistä voidaan nostaa esille funktionaalisia toimintoja (Mustanoja 2011, 70).

Kirjallisuudentutkimuksessa affektista puhuttaessa tarkoitetaan mielenliikutusta, joka tapahtuu jonkin ulkoisen voiman vaikutuksesta. Affektia voidaan kuvata ulkoapäin, analysoijan näkökulmasta, kun taas sen lähikäsite, *emootio*, on kokijan eli analysoitavan näkökulmasta kuvattu tunnetila. (Ks. Helle 2013, 8; Keen 2007, 4–6.) Kirjallisuudentutkimuksessa affektitutkimusta on tehty etenkin 1800-luvulla romantiikan aikana. 1900-luvulla modernismi muutti suhtautumista kirjallisuuteen: tunteiden sijaan lukemisen haluttiin puhuttelevan älyä ja alettiin kiinnittää enemmän huomiota kirjalliseen muotoon ja kirjallisiin keinoihin, joiden ei ensisijaisesti ajateltu synnyttävän lukijassa tunteellisia reaktioita. Tällä hetkellä kirjallisuuden ja tunteiden suhteen tutkiminen elää uutta nousukautta niin sanotun affektiivisen käänteen seurauksena. (Helle 2012, 55–56.)

Affektisuuden tutkimus on yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen vanavedessä noussut myös kielentutkimuksen kiinnostuksen kohteeksi.⁹ Kielentutkimuksen

8 Tämä lähestymistapa saa tukea kirjallisuudentutkimuksen ajatteluperinteestä, jonka mukaan kirjallisuudessa ei esitetä niinkään todellisuutta kuin erilaisia todellisuuden esittämisen tapoja. Kaunokirjallisuuden yhteys todellisuuteen ei siis synny suoraan todellisuuden esittämisen kautta vaan siitä, kuinka nämä esittämiset ovat dialogissa keskenään. (Piikkilä 2001, 163 ja siinä mainittu lähde.)

9 Affektiivinen käänne on syntynyt ns. kielellisen käänteen vastapainoksi. Mäntynen (2013, 459) mukaan on kiintoisaa, että kun lähitieteissä otetaan affektin käsitteen avulla etäisyyttä kieleen, kielentutkijat lähestyvät affektia kielellä ilmaistuna.

kannalta kiinnostavia ovat keinot, joilla kaunokirjallisuudessa ilmaistaan affektia: esimerkiksi kolmen pisteen käyttö (Koivisto 2013), anaforisen nollan käyttö persoonaviittauksissa ja tempusten vaihtelu (Hakulinen 2013; Hakulinen & Laitinen 2008) sekä itsenäiset A-infinitiivit voivat toimia kielessä yhtäältä viestimässä puhujan affektisesta suhtautumisesta sanottuun, toisaalta kutsumassa vastaanottajaa jakamaan tämän affektin (Visapää 2013, 525).

Murteisiin ja niiden puhujiin liittyy tunnepitoisia asenteita. Yleinen emotionaalinen näkökulma murteisiin on niiden miellyttävyyys tai vastenmielisyyys. Muita arvottavien asenteiden kohteita murteissa ovat esimerkiksi niiden kauneus tai rumuus, maalaisuus tai kaupunkilaisuus tai niiden korrektiuus. (Preston 1996, 54–55; Mielikäinen 2005, 113.) Kielen kaikilla tasoilla on affektiivisessä tehtävässä käytettäviä keinoja. Leksikaalis-kieliopillisten ilmaisukeinojen lisäksi puheessa voidaan sävyttää ilmauksia affektiivisiksi prosodian keinoin. (ISK 2004, § 1709.) Helteen (2013, 7) mukaan kaunokirjallinen muoto tai tyyli voi vaikuttaa lukijaan paitsi älyllisesti merkitysten tasolla myös tunteiden ja tuntemusten tasolla. Kielen ei tarvitse tyytyä vain kuvaamaan affekteja, vaan se voi myös itse eri keinoin synnyttää niitä.

Iijoki-sarjassa murrekäsityksiin liittyvät affektit syntyvät paitsi sanatasolla ja henkilöhahmojen välisessä vuorovaikutuksessa, myös lukijan tulkintana (ks. Helle 2013, 8). Murrekäsitysten affektit tulevat osaksi päähenkilön vierauden, toisaalta läheisyyden tunteiden kuvausta. Päähenkilön elämänpiiri on ollut hyvin suppea armeija-aikaan mennessä, ja lähtiessään kotiseudultaan Koillismaalta Korialle hän kiinnittää ensimmäisenä huomionsa erilaisiin murteisiin.¹⁰ Kallelle vieraat murteet kontrastoituvat hänen kotiseutunsa murteeseen, jota päähenkilö havainnoi hyvin yksityiskohtaisella tasolla ja kielenkäytön tavat tuntien (ks. luku 4). Murrehavaintojen ja niihin liittyvien affektien avulla kertojamina suunnistaa hänelle vieraassa ympäristössä ja asemoi samalla itsensä mentaalille murrekartalle.

3.3. Tutkimusmetodi

Olen aloittanut tutkimusaineistoni murrekäsitysten analysoimisen poimimalla tutkimusaineistoni romaaneista murteita koskevat metakieliset jaksot.¹¹ Olen määritellyt metakielen tasot seuraavasti: Katson, että Kallen murrehavainnot (metakieli 1) näkyvät henkilöhahmojen replikeissa. Replikit esitetään päähenkilön näkökulmasta ikään kuin hänen kuulohavaintoinaan (ks. esim. 2), joten ne voidaan rinnastaa maallikkojen havaintoihin murteentunnistustesteissä. Asenteellinen suhtautuminen murteisiin (metakieli 2) puolestaan tulee esille erityisesti suorasanaisten kerronnan metakielisissä jaksoissa (ks. esim. 3) mutta myös dialogissa, kun henkilöhahmot kommentoivat murteita (ks. esim. 1). Murre-

10 Murretietoisuus herää usein opiskelu- tai asevelvollisuusaikana, kun tutustutaan eri murrealueilla kotoisin oleviin kielenpuhujiin (ks. esim. Palander–Nupponen 2005, 15).

11 Keskityn tässä artikkelissa suomen murteisiin, ja olen siksi jättänyt pois vienankarjalaa sekä kolttasaamelaisen puhumaa suomea koskevat havainnot.

käsitykset syntyvät murrehavainnoista sekä kerronnassa ja dialogissa esiintyvistä murteen ja murteenpuhujien asenteellisistakin kuvailuista.¹²

Olen analysoinut henkilöhahmojen murteellisista repliikeistä ne, joiden yhteydessä tuodaan jollakin tavalla esille henkilöhahmon kotiseutu. Kotipaikkakunnan mainitseminen sijoittaa henkilöhahmon tietyn murrealueen puhujaksi ja ilmaisee lukijalle, että repliikissä otetaan esille tietyn murrealueen piirteitä. Samalla hahmottuu kansanlingvistinen murrekartta Iijoki-sarjan Kallen näkökulmasta. Kotipaikkakunnan esille tuominen edeltää usein metakielistä murteen kuvailua joko henkilöhahmon repliikissä (esim. 2) tai suorasanaaisessa kerronnassa (esim. 3).

- (2) Sentään käsitin **pudasjärveläisen** reserviläisen olevan oikeassa, kun hän intoamme toppuutellen sanoi:
– Pitäkää, pojat, järki **pääsä** kun **rupijatte uhoon!** Jos Hitler ei hyökänny Venäjälle, me ei oisi nähty **ehki** Kiimasvaaraa. (LL, 14.)
- (3) Innokkaimpia laulajia olivat **Etelä-Pohjanmaalta** kotoisin olevat alokkaat. Alkuun tämä piirre oli minusta ristiriidassa näitten suurenkokoisten ja minun korvaani **tylyn itsetietoisella murteella puhuvien** nuorukaisten jäyhän olemuksen kanssa. Ennemmin olisin odottanut **vikkeläsanaisten ja laulavalla murteella puhuvien Satakunnan** poikien olevan innokkaita laulumiehiä. (AM, 131.)

Murteellisia repliikkejä eli metakieli 1:tä analysoidessani olen kiinnostunut siitä, mitä murrepiirteitä tekstistä löytyy. Hyödynnän kieltä analysoidessani perinteistä murteentutkimusta sekä sosiolingvististä variaationanalyysiä. Tutkimusotteeni on kvalitatiivinen. Se on luonteenomainen kirjallisuuden kielen tutkimukselle, sillä puhekielisen vaikutelman aikaansaamisessa ei ole keskeistä puhekielisten äänne-, muoto- ja sanastopiirteiden määrä (Tiittula & Nuolijärvi 2013, 234), ja jopa yksi puhekielinen sana voi kiteyttää henkilöhahmon idiolektin ilmentymän (Leech & Short 2007 [1981], 167).

Metakieli 2:n eli suorasanaaisessa kerronnassa ja dialogissa esiintyvien murteen tai murteenpuhujien kuvailua tarkastellessani tutkin sitä, miten erilaisiin murteisiin suhtaudutaan. Fokuksessa ovat kansanlingvistisen tradition tapaan maallikoiden – tässä tapauksessa Iijoki-sarjan henkilöhahmojen – usein arvoväriytyneet näkemykset kielestä. Kieliideologisiksi aspekteiksi (ks. Mäntynen ym. 2012) nousevat ”meidän” ja ”muiden” erottelu murteiden perusteella sekä Iijoki-sarjan päähenkilölle murrekäsitysten perusteella muodostuva murrehierarkia, jossa päähenkilölle läheiset murteet saavat myönteisiä määrittelyjä ja vieraampia murteita kuvataan kielteiseen sävyyn.

12 Kansanlingvistiksessä tutkimuksessa kuvataan maallikoiden esimerkiksi huomaavan, erottavan, havaitsevan ja tunnistavan murteellisuuksia (Mielikäinen & Palander 2002, 98). Suositut termit ovat ulkomaisissa tutkimuksissa käytetyt havainnot (*perceptions*) ja käsitykset (*views*) (Preston 1989). Voidaan puhua myös murteiden tiedostamisesta (*awareness, consciousness, overt knowledge*) (Preston 1996, 40). Tässä artikkelissa käytän käsitteitä murrehavainto ja murrekäsitys.

Olen luokitellut tutkimusaineistosta esille noussutta metakielistä kerrontaa sekä henkilöhahmojen kotipaikkakunnan mainitsemisen yhteydessä esiintyvää dialogia jaottelemalla tekstikatkelmat sen mukaan, minkä murrealueen tai paikkakunnan kielen kuvaamiseen ne liittyvät. Olen analysoinut tekstikatkelmissa esiintyvät murrepiirteet, sanat ja fraasit sekä murteisiin liittyvät sanalliset kuvailut. Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt yleiset ja neutraalit puhekielen piirteet (ks. esim. Mantila 2004, 325–326). Tästä tutkimuksesta olen jättänyt pois myös sellaiset repliikit, joissa henkilöhahmon puhekieli on yleiskielistä, vaikka kotipaikka mainitaankin.

Esittelen eri murrealueet siten, että etenen Kallelle läheisimmistä murteista vieraammilta tuntuviin. Tämä järjestys on oman affektisen tulkintani mukainen, ja esitystavalla pyrin osoittamaan, kuinka päähenkilölle läheisten murteiden esittäminen eroaa hänelle vieraampien murteiden esittämisestä. Pidän murrekäsitteitä kielellisinä konstruktioina, joiden avulla lukijaa kutsutaan eläytymään päähenkilön näkökulmaan ja tunnetilaan (ks. Visapää 2013, 532–533; Herlin & Visapää 2011, 26)¹³. Metakieli 2:n avulla ilmaistaan päähenkilön affekti eksplisiittisesti. Metakieli 1 kuljettaa tätä affektia mukanaan ja kutsuu lukijaa eläytymään siihen. Esimerkkien avulla osoitan, kuinka affektit erilaisten implikaatioiden kautta kuvastavat päähenkilön tilannetta romaanisarjan eri vaiheissa.

4. Käsitteet murteista ja murrealueista

Iijoki-sarjassa on runsaasti eri murteita puhuvia henkilöhahmoja, joiden kieltä kuvailaan ja kommentoidaan päähenkilön näkökulmasta sekä eri henkilöhahmojen välisessä dialogissa. Olen löytänyt tutkimusaineistosta yhteensä yhdeksän eri murrealueen kuvailua. Jaottelen tutkimusaineiston murrealueet teoksissa esiintyvien nimitysten mukaisesti. Iijoki-sarjassa murrealueet on nimetty pääasiassa maakuntien ja paikkakuntien mukaan. Nupposen (2011, 39) mukaan kansanlingvistikassa tutkijan on kunnioitettava maallikon tapaa puhua murteista ja katsottava, että teksti pysyy uskollisena maallikoiden havainnoille ja käsitteille. Maallikot käyttävät murrealueista yleensä eri nimityksiä kuin kielitieteilijät: kun kielitieteelliset murreryhmien nimitykset viittaavat yleensä historiallisiin maakuntiin tai maakuntien osiin tai ne on nimetty sijaintia osoittavan ilmansuunnan mukaan, maallikoille tyypillinen murteiden nimeämistapa on nimittää murretta alueen tai paikkakunnan mukaan. Myös kielimuotoa imitoivia nimityksiä on käytetty jonkin verran (esim. *nääs-kieli*, *mie-sie-murre*). Maallikoiden murteiden nimitykset ovat yleensä neutraaleja, vaikka murteita kuvailtaessa voidaan käyttää hyvinkin värikkäitä ilmauksia. (Palander 2011, 33–38; Mielikäinen & Palander 2014, 54–78.)

Murrealueita esitellessäni etenen päähenkilölle läheisistä murteista vieraammilta tuntuviin. Kansanlingvististen tutkimusten mukaan oman kotiseudun murretta osataankin yleensä havainnoida hyvin, ja tutusta murteesta huomataan yleiskielestä poikkeavia

¹³ Visapää (2013) jakaa kielellisen konstruktion affektiluonteen artikkelissaan kahteen merkitysulottuvuuteen ja kutsuu tällaista affektiseen tulkintaan kutsuvaa konstruktioita empatiahakuisiksi.

kielenaineiksia helpommin kuin vieraasta murteesta (Preston 1989, 35–39; ks. myös Palander 2005b, 86–88). Analysoin kunkin murrealueen tärkeimmät, tekstistä esiin nousevat murrepiirteet sekä osoitan, kuinka niiden avulla erotetaan murteita toisistaan.

Koillismaan¹⁴ **murre** on Iijoki-sarjan Kallen kotimurre, joka liittyy läheisesti Kainuun murteisiin ja muodostaa niiden kanssa savolaismurteiden pohjoisimman ryhmän (Räisänen 1972, 20–24). Tutkimusaineiston taivalkoskisten ja kuusamolaisten henkilöhahmojen kielestä löytyy tyypillisiä kainuulaisuuksia (Kainuun murteen piirteistä ks. Räisänen 1982, 16–21). Taivalkosken ja Kuusamon murteiden välille tehdään ero ”kuusamolaisten erikoissanojen” (esim. LL, 311) avulla. Kuusamolaiseen sanastoon kuuluu erityisesti ilmaus *taaron* ’turhaan’. *Taaron* on venäläinen lainasana (*darom* ’ilmaiseksi, turhaan, hukkaan’), ja se esiintyy myös vienankarjalassa muodossa *toaron*. Sanaa koskevia muistiinmerkintöjä on pääosin Kuusamosta; lähipitäjistä on vain muutamia hajamainintoja (SMSA s. v. *taaron*). Esimerkissä 4 Kalle keskustelee Taivalkoskelle lomalle mennessään hänelle ennestään tuntemattoman sotamiehen kanssa.

- (4) Jossakin välissä vieruskaverini sanoo:
 – Sinä menet Taivalkoskelle?
 – Sinne on tarkotus mennä. On tullu siellä asutuksi tähän reissuuni asti...
 Ja sinä olet **kuusamolaisia**.
 – Mistä sen tiesit?
 – Sanot äskön, eli olet sanonu jo pari kertaa että **taaron**. **Sitä sanaa ei muut käytä kun syntyperäset kuusamolaiset**.
 Sotamies naurahtaa ja sanoo:
 – Kyllä minä tosijaan olen Kuusamosta. Kirkonkyläläisiä. (MR, 226.)

Pudasjärvisten ja suomussalmelaisten henkilöhahmojen idiolekitit eroavat selvästi taivalkoskelaisten ja kuusamolaisten kielestä. Murremaantieteellisesti Pudasjärven katsotaan kuuluvan Kainuun savolaismurteisiin (Räisänen 1972, 21; ks. myös Pääkkönen 1971, 18). Tutkimusaineistossa pudasjärvisten henkilöhahmojen idiolekteissa on kainuulaisuuksia, mutta myös keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden piirteistä esimerkiksi yksinäis-s:llinen inessiivi (*täsä*) sekä jälkitavujen *eA > i(j)A* ja *OA > U(v)A* (*lähtijä*, *valakija*, *sanuva*) (Rapola 1990 [1947], 129; Kettunen 1981 [1940], 191; Räisänen 1972, 229–230; ks. myös Outila 1999, 72–90). Pudasjärven länsilaidalla kulkee yleiskielen *ts:n* vastineiden raja (Rapola 1990 [1947], 38–39; Kettunen 1981 [1940], 8; Outila 1999, 28–50): Koillismaalla ja Kainuussa yleiskielen *ts:n* murteellisena vastineena on *ht : t* (*mehtä : metän*), kun taas pudasjärvisten henkilöhahmojen repliikeissä esiintyy yleiskielen *ts:n* vastineena myös vaihtelematonta *tt:tä* (*kuttuttiin*). Pudasjärven murteen variaatio tulee hyvin ilmi kahden pudasjärveläisen sotilaan, Mannisen ja Steniuksen¹⁵ välisessä keskustelussa:

14 Koillismaa on maantieteellinen alue, jonka muodostavat Pudasjärvi, Taivalkoski ja Kuusamo. Myös Posio katsotaan usein Koillismaahan kuuluvaksi, joskus myös Ranua, sillä se on suurimmaksi osaksi entistä Pudasjärveä (ks. Räisänen 1972, 20–24).

15 Steniuksen kotipaikkaa ei mainita, mutta viimeisessä repliikissä hän osoittaa *meitä*-pronomiinilla kuuluvansa pudasjärveläisiin.

- (5) Autoon tuli myös minulle tuttu mies. Hän oli Manninen **Pudasjärven Puhokselta**.

[– – E]räs paareilla makaava tunki Mannisen, joka hyppi paikalleen kersantin natsat olkalapuissaan:

– Manninen! Miinaanko olet astunu?

– Kah, Steniushan siinä! Manninen sanoi ja seisattui miehen parien kohdalle. – Miina vei jalakaterän ja nilikan. Lyhveen tämä paras miehuus katkesi...

[– –]

– Häätty kuitenkin **sanuva**, että onneksi jalakasi on mennä vain nilikan yläpuolelta. Nehän tekkee nykyisi jo **hyviä** tekojalakoja. [sanoi Stenius]

– Kait tässä on opittava niin ajattelemaan. Vaikka ei mieli keitä mettä, kun kuvittelee, mitä on kaahlata tekojalalla **tukkimetissä**... Miten sinun on käynyt?

[– –]

– Tuntuu kun **täsä** vielä elämälle kääntysi... Muuten puhuvat putasjärviset, että olet ollut tosi hurja mies **näisäki sotahommisa**! Niin kun rauhan **töisäki**.

– Tiijä niin hurjakaa, mutta enhän osannu **seisoa** aivan sormi **suussa näissäkää hommissa**, Manninen sanoi. – Tietenkää minun ja sinun osa ei ollut pahin. Tämä sota on ollut Putasjärven miesten surma...

– Voi **kauhija** miten palajo **meitä** on kaatunu ja haavottunu! Se Kuoleman-kukkula oli ensimmäinen putasjärvisen teurastuspaikka... (LL, 400–401.)

Suomussalmelaisten siviilien kieli (esim. 6) vaikuttaa Koillismaan paikkakuntien murteeseen verrattuna huomattavasti savolaisemmalta. Suomussalmelaisten repliikeistä erottuvat diftonginreduktio (*aevan, vaen, saonaltani*), NUT-partisiipin essiivimuodot (*ei kerinnä*) ja jälkitavun *iA > ie* (*pakkasie*), jotka erottavat suomussalmelaisten puheen koillismaalaisten puheesta. Havainnot ovat tarkkoja. Räisänen (1972, 98) toteaa diftonginreduktion heikkenevän vähitellen Kainuun pohjoispuolella. Jälkitavujen *iA* muuttuu Koillismaalla *minnua, kivviä* -tyyppiseksi, tosin varioiden vielä kainuulaisen tyyppin kanssa (Räisänen 1972, 244–245; vrt. Kettunen 1940, 197).¹⁶ Myös *perhe*-sana edustuu Kainuun murteille tyypillisessä muodossa *pere* (ks. Räisänen 1998, 122–123). Laaja-alaisia itämurteisuuksia ovat *sannoot*-tyyppinen monikon 3. persoonan preesensmuoto (Kettunen 1940, 103; Räisänen 1998, 98–101) sekä *e*-vartaloisen verbin vokaalin labiaalistuminen yksikön 3. persoonan preesensmuodossa (*tarttoo*¹⁷; Kettunen 1981 [1940], 159; Räisänen 1972, 73–74).

- (6) **Suomussalmen kirkonkylässä** automme pysähtyy metsäiseen paikkaan, johon on pystytetty parakkeja. [– –]

16 Räisänen (1972, 245) mainitsee Pääatalon käyttävän *minnua, kivviä* -tyyppiä Koillismaan murretta puhuvien henkilöahmojen repliikeissä säännöllisesti.

17 *Tarttoo*-muoto on poikkeuksellinen: se on sisäheittoinen, ja siinä on labiaalistuminen. Tällaisilla muodoilla voidaan merkitä puhujia, sillä ne jäävät helposti lukijan mieleen.

Silmäilemme myös siviileitä ja kuuntelemme heidän porinoitaan. Korvamme pörhistyvät, kun nuorehko siviilimies sanoo isolla äänellä:

- Oli tänä aamuna **aevan** viimme talaven **pakkasie!** Minun hätäkämpän seinällä eijoo **mittarie**, mutta ne **joella** on, **sannoot** kärkkyneen nelejänkymmenen isommalle puolelle.
- **Vaen** äskön kun lähin **saonaltani**, ei ollu enää kun pikkusen rehit kolomekymmentä pykälää, sanoo toinen siviilimies.

Saman pöydän toisessa päässä istuva huivipäinen ikänainen, joka vetelee savuja puoliksi nyrkkiinsä kätkemästään väärävarsipiipusta, sanoo äskeiselle puhujalle:

- Saunassako se Jaako **perreineen** assua kihertää?
- Eipä sitä ole parempaa hotellia. En **kerinnä** viimme kesän **aekana** saamaan asunrustingin huoneita lämpimille. Jäivät kehille... Van onpa tuota **saonassae** tullu syyvyksi ne korttiannokset, joeta valtio pystyy tätä nykyä tarjoamaan, mies puhuu lupsakalla äänellä.
- **Vaen** miten Jaakolla **käöpi** ne emännän kansa **lystäelyt!** Kun niin pienissä tilossa assuu niin palajo päälukkuu...
- Ihan hyvästi, veikkonen. Pienempään tillaanhan sen touhun **aekana** mahtuu, kun kaksi ihmistä **tarttoo vaen** yhen selänsijan...
- Kyllä Jaako on niitä lystiä **lystäely** piisalle asti! sanoo piippunainen...

Tähän aiheeseen kääntytyään puhe jatkuu ja mehevöityy tuttuun tapaansa. (UÄ, 255, 257.)

Essiivipäätteisen partisiippimuodon levinneisyyden raja kulkee Pohjois-Kainuun ja Koillismaan rajalla, mutta sitä on tavattu myös muutamista Kuusamon kylistä (Räisänen 1998, 180–181). Esimerkistä 7 käy ilmi, että Kalle tuntee hyvin NUT-partisiipin essiivimuodon levinneisyysalueen kotiseudullaan.

- (7) – Joko, äiti, päästään kohta kotiin?
 – Ei lapsi riepu me päästä. Vasta sitte kun sota on **loppunna**.
 – Minulla on kissua ikävä.
 – Koetahan Tilta kävellä. Päästään sinne koululle toisten evakkoin joukkoon... Vain nostaako äiti sinut syliisä ja kantaa?
 Korvani sanoivat, että lastensa kanssa taivaltava äiti puhui **joko etelä-Kuusamon tai pohjois-Suomussalmen murretta**... (AM, 8–9.)

Oulun seudun murre, ”merimaitten levijä”¹⁸, on Kallelle lapsuudesta asti tuttu murre (ks. Virkkunen 1989, 106). Murteentutkimuksessa keski- ja pohjoispohjalaisista murteista on puhuttu yhtenä kokonaisuutena (Suihkonen 1992, 9; Rapola 1990 [1947], 128–131), mutta Oulun seudun murretta on myös määritelty tarkemmin rajaamalla se käsittämään Oulun lisäksi sen lähialueen pitäjät (Oulun seudun murteen määrittelystä Pääkkönen

18 Ilmausta *leveä* voidaan *vääntämisen* tapaan pitää lähes termistyneenä. Leveä vaikutelma syntyy tavallisimmin savolaisesta diftonginreduktiosta, mutta myös esimerkiksi eteläpohjalaisten on sanottu puhuvan *leviää* murretta. (Mielikäinen 2005, 112.)

1971, 17–19; ks. myös Mantila–Pääkkönen 2010, 16–19). Maallikot nimeävät Pohjois-Pohjanmaan murteen tyypillisesti Oulun murteeksi ja hahmottavat sen esiintymisalueeksi Oulun kaupungin ja sen naapurikunnat (Palander 2005b, 81; 2011, 86–87). Tutkimusaineiston kirjoissa Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murrealueelta mainitaan oululaisten lisäksi Ylikiimingistä, Haukiputaalta, Iistä, Oulunsalosta, Hailuodosta, Kempeleestä, Tyrnävältä, Temmekseltä, Muhokselta, Utajärveltä, Alavieskasta, Ylivieskasta ja Pyhäjärveltä kotoisin olevia henkilöahmoja. Alavieskan, Ylivieskan ja Pyhäjärven henkilöahmojen idiolekteissa ei kuitenkaan esiinny murteellisia muotovariantteja lainkaan, joten Oulun seudun murteeksi Iijoki-sarjassa rajautuu hieman Pääkkösen (1971) määrittelyä suppeampi alue.

Taivalkoskelta tärkein yhteys on ollut juuri Ouluun (ks. Räisänen 1972, 22), ja Kallekin on käynyt Oulussa jo ennen sotia. Niinpä hän sotaväessään erottaa alokasjoukosta tutun murteen puhujat. Ensimmäisenä Oulun seudun murretta puhuvana henkilöahmona esitellään Kempeleestä kotoisin oleva Vimpari.

- (8) Vimpari oli ensimmäisiä alokkaita, jotka olin oppinut erottamaan komppaniamme alokasmassasta. Eniten siitä syystä, että korviini tarttunut **Oulun seudun murre**, jota Vimpari puhui, oli pannut minut hakeutumaan tämän synkkäilmeisen alokkaan puheille jo toisena päivänä komppaniaan tuloni jälkeen. [– –]
– Vimparin akan poika ei Koriolla vanhene. Anon **siirtuva** laivastoon...
Enhän minä, merimies, **rupija** paalujen päitä **vesteleen**. (AM, 88.)

Keski- ja pohjois pohjalaisten murteiden piirteistä (Rapola 1990 [1947], 128–131) Oulun seudulta kotoisin olevien henkilöahmojen kielessä esille tulevat yksinäis-s:llinen inessiivi (*täsä rytinäsä, junasa, kirjeesäsi*), jälkitavujen OA > UvA (*siirtuva, potteruva, pötkyvä, tuhuva*), eA > iA (*rupija, oikijaa, Suomija, tympijän*), h-alkuisen konsonanttityhtymän svaavokaali (*nähäny*) sekä t:n heikon asteen vastineena esiintyvä j (*tojella, taijetaan, ejes*). Oulun seudun murretta leimaavana piirteenä henkilöahmojen idiolekteissa esiintyy myös tunnuksen MA-infinitiivin illatiivi (*kaivaan, solomiin, harjoitteleen, eruaan*; ks. Palander 2011, 89). Yleiskielen ts-yhtymän vastineena Oulun seudun murretta puhuvilla henkilöahmoilla esiintyy vaihtelematon tt (*mettätyöt, mettästäjille, ittekkää, mairittit*); kerran esiintyy tk-yhtymän assimilatio (*ruokkineekkaa*), joka on kuulunut lähes kaikkiin länsimurteisiin (Kettunen 1981 [1940], 7), mutta jonka esimerkiksi Palanderin (2011, 88) tutkimuksessa maallikot ovat liittäneet lähinnä Oulun murteen ilmiöksi.

Kallen ilmaistaan tuntevan Oulun ja sen ympäristön murteet niin tarkasti, että hän pystyy sijoittamaan puhujat murteen perusteella kotipaikkakunnilleen. Esimerkiksi Tyrnävältä kotoisin olevan Kannulan idiolektissa päähenkilö havaitsee i:n loppuheiton (esim. 9). Muiden Oulun seudulta kotoisin olevien henkilöahmojen puheessa tätä piirrettä sen sijaan ei juurikaan esiinny. Kettunen (1981 [1940], 176) on merkinnyt supistumaverbien yksikön 3. persoonan imperfektimuotojen loppuheittoista edustusta juuri Oulun seudun murrealueen keskiosiin, minne Tyrnäväkin sijoittuu. Kuitenkin esimerkiksi Mantilan ja Pääkkösen (2010, 233) tutkimuksessa loppuheittoisia imperfektimuotoja on tavattu runsaasti koko Oulun seudun murteen alueelta (ks. myös Nikkilä 1994, 202).

- (9) [- -] – Olimma saaneet hevoset **ruokituks** ja **puhistetuks**, kun pentuvänrikki tuli talleille. [- -] Me on yönseutuina ratsastettu luvattomasti, siitä pentuvänrikki **repes**. (MR, 165.)

Peräpohjolan murteiden puhujat jaotellaan ”Perä-Pohjolan” ja ”Lapin” miehiin (ks. esim. 1). Murteenpuhujien kotipaikkakunnista ja -seuduista mainitaan Rovaniemi, Kemijokivarsi, Sodankylä, Kemijärvi, Raanujärvi, Suonikylä ja Luurojoki. Peräpohjolan murretta kuvaillaan ”hoonpäältä” puhumiseksi ja ”h-murteeksi”. Kansanlingvistisissä tutkimuksissa *h* onkin todettu ylivoimaisesti tunnetuimmaksi peräpohjalaismurteiden piirteeksi (Palander 2011, 92–94). Henkilöhahmojen repliikeissä esiintyy paljon jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta (*kiertämhän, telthan, laskethan*). Metateettisia muotoja (esim. *sanohmaan*) ei tutkimusaineistossani esiinny; hyperdialektisia muotoja sen sijaan löytyy (*pysthysi, höpistä, aikhainen*). Hyperdialektaalista *h*:n käyttöä on tavattu peräpohjalaismurteiden tutkimuksissa (Mantila 1992, 91–92; Vaattovaara 2009, 233–234), mutta se on harvinaista ja liittyy muotoihin, jotka muistuttavat metateesikontekstin sisältäviä tapauksia (esim. *kouhlu, käyhny*). Muiden kuin peräpohjalaismurteiden puhujien on havaittu olevan epäätietoisia *h*:n distribuutioehdoista (Palander 2011, 93). Toisaalta peräpohjalaiset itsekin eivät ole aivan yksimielisiä *h*:n esiintymisehdoista (ks. Vaattovaara 2009, 240).

Muita peräpohjalaismurteille tyypillisiä piirteitä (Rapola 1990 [1947], 131–134) henkilöhahmojen repliikeissä ovat persoonapronominien muodot *mie, sie, met, teän* ja jälkitavujen *OA > U(v)A* (*tervetuluva, pelekua, sanua*). *Mie* ja *sie* persoonapronomininit ovat Palanderin (2011, 94) tutkimuksen maallikoiden mielestä peräpohjalaismurteille tyypillisiä, mutta muista pronominiuodoista on vain yksittäisiä huomioita. Myös jälkitavun *A*-loppuisen vokaaliyhtymän suppea-alkuisuudesta (*vihiriä*) on Palanderin aineistossa vain yksi havainto (mts. 94).

- (10) Pelin seurailemiseni katkeaa, kun ovihuppu nousee ja pioneeri Korvo kumartuu sisälle. Kirkkaasta päivänpaisteesta tullut lähetti jää kumarassa seisten totuttelemaan silmiään. Vimpari vipuaa päättään ylös ja sanoo:
– Mitä **Rovaniemen** sälli nyt asioittee?
– En ole sälli, mutta jätkä **mie** olen, naurahtaa hiljainen lähetti ja jatkaa:
– Herrat lähetti **kiertämhän** teltoja. Tulin ensinnä tänne takamaan **telthan**... Perkeles **laskethan** siviiliin, ja minut laittovat tievustelemaan, löytyykö komppanian asevelvollisissa pioneereissa semmosta, joka **pysthysi**¹⁹ keittiömiehen **homhin**... (AM, 380.)

Peräpohjalaismurteille leimalliset murrepiirteet Iijoki-sarjassa ovat piirteitä, jotka peräpohjalaismurteissa yleensä vaihtelevat ja joilla voidaan erottaa sen alaryhmiä toisistaan (Mantila 2000, 188). Tutkimusaineiston esimerkkien perusteella ei voi kuitenkaan sanoa, että päähenkilö erottaisi peräpohjalaismurteita toisistaan: esimerkiksi kemijärveläinen henkilöhahmo käyttää persoonapronominia *mie* (AM, 644), vaikka Kemijärven murteessa Kettusen (1981 [1940], 112) mukaan käytetään *minä*-pronominia. Toisaalta

19 *Pysthysi* on hyperdialektinen muoto.

havainnot ovat tarkkoja. Rovaniemeläisen Juutuan idiolektissa jälkitavujen OA-yhtymä edustuu *U(v)A*-varianttina: ”Millon käyttöä, pojat, Rovaniemellä, **tervetuluva** Saarnenkyllän!” (UÄ, 233). Tämä muotovariantti erottaa Kemin murteet Kemijärven murteista (Kettunen 1981 [1940], 194; ks. myös Mantila 2000, 188–190, 199).

Karjalan murrettä puhuvia henkilöihahmoja edustavat tutkimusaineistossa niin evakot kuin Kallen armeijakaveritkin. Karjalasta kotoisin olevien henkilöihahmojen kotipaikoiksi ja seuduiksi nimetään Antrea, Viipuri ja Karjalankannas. Yleisimmin puhutaan vain Karjalasta. Kielitieteessä ”karjalalla” tarkoitetaan karjalan kieltä, josta voidaan erottaa vienankarjalan, livvin ja tverinkarjalan kielet (Kunnas 2007, 41; ks. myös Jeskanen 2005, 215, 271). Kansankielessä ”karjalaksi” nimitetään Pohjois- ja Etelä-Karjalassa puhuttavia sekä Karjalankannaksella sekä Laatokan pohjoisrannoilla puhuttuja suomen murteita (Palander 2005a, 9; ks. myös Palander–Nupponen 2005, 16–22).

Karjalankannaksen murteet kuuluvat kaakkoismurteisiin. Kannakselta kotoisin olevien henkilöihahmojen idiolekteissa esiintyviä tyypillisiä kaakkoismurteiden piirteitä (Rapola 1990 [1947], 138–145; Ruoppila 1956, 15–40) ovat persoonapronominit *mie*, *sie*, *miu*, *siul*, *myö*; yleiskielen *ts:n* vastineena vaihtelematon *ss* (*kassot*, *kasso*), *A:n* loppuheitto (*tuppisuit*, *miss*, *viikol*, *Kannaksel*), *sk : s* vaihtelu (*usot*) ja loppu-*n:n* kato (*enhä*, *nii mielellää*, *miu*). Nämä piirteet ovat myös kansanlingvistikissa tutkimuksissa hyvin tiedostettuja (Palander–Nupponen 2005, 30–34; Palander 2011, 127–130). Näiden lisäksi on kiinnitetty huomiota myös konjunktioon *ko* ’kun’ (Palander–Nupponen 2005, 33), joka esiintyy myös Iijoki-sarjan karjalaisten kielessä. *ss* yleiskielen *ts:n* vastineena on kaakkoismurteiden alamurteita erotteleva piirre (Ruoppila 1956, 41–43). Viipurin seutu kuuluu *ss*-alueeseen, joten päähenkilön havainto esimerkissä 11 on murteen mukainen. *Vällee* (~*vällei*) esiintyy kaakkoismurteissa merkityksessä ’joutuin, nopeasti’ (mts. 133).²⁰

- (11) Maija sanoi olevansa **Kannaksen** evakkoja. Kuitenkaan hän ei haikaillut eikä valittanut osaansa.
 – **Miu** on **vällee** hyvä olla **siel**, **miss** on työtä ja leipää, Maija sanoi, naurahti ja lisäsi:
 – Kai **sie usot ko kassot miu vyötäröäin**²¹! (MR, 663.)

Savolaismurteita puhuvien henkilöihahmojen dialogissa esiintyy seuraavia savolaismurteiden tyypillisiä piirteitä (Rapola 1990 [1947], 135–138): konsonanttien yleisgeminatio (*kommee*, *vakkaana* ’vakaana’, *ruppee*, *sannoo*), diftonginreduktio (*aena*, *poeka*, *töetänne*, *paekassa*), loppu-*i:n* kato ja liudennus (*jiäp*, *het*, *tul*, *virkael’j*), diftongiutuminen (*miärätty*, *piässä*, *Peätalon*²², *nuarmuja*), svaavokaali (*ilimottaatummaan*, *kylyvetetään*,

20 Myös muita kaakkoismurteiden piirteitä, kuten esimerkiksi sisäheittoista NUT-partisiippia (*käynt*, *joutunt*; ks. Palander–Nupponen 2005, 32–33) esiintyy Iijoki-sarjan karjalaisten henkilöihahmojen kielessä, mutta ne eivät esiinny henkilöihahmon kotipaikan mainitsemisen yhteydessä.

21 Yleensä ns. takaheittoisen yksikön 1. persoonan omistusliitteisessä muodossa (*vyötäröäni* > *vyötäröäin*) loppu-*n* on murteessa kadonnut (Ruoppila 1958, 25).

22 Savolaiset henkilöihahmot käyttävät myös muotoa *Piätalo* (ks. esim. 14). *ää* > *eä* diftongiutumisen levikki ylettyy Kainuun murteiden alueelle asti (Kettunen 1981 [1940], 154), mutta esimerkiksi esimer-

kilipoo, mallikeleposesti). Muita savolaismurteiden piirteitä henkilöhahmojen puheessa ovat IOi-monikko (*tyttölöehen, kaenalokeppilöellä, lakiloeta*), t:n heikkoasteiset vastineet kato ja j (*sulettua, meijät, rehin*), *suoloo–leippee*-tyypit (*saekko, mahhoo, vahvoo, kilipoo*), monikon 2. persoonapronomini *työ*, labiaalustuminen (*pannoo, tulloo, lienöö*), NUT-partisiipin essiivimuodot (*ootta kiivennä, on hoitanna, lienöö soanna*), *männä (mää, mään)*, sekä *-kin*-liitteen murteelliset variantit (*minustahii, isompiinnii*) (ks. Nupponen 2011, 173).

- (12) **Savo** puhuva sairaanhoitaja [– –] kääntyi sanomaan minulle:
 – Tänä **päevänä kylyvetettään kaekki** tämän luokan potilaat. Aletaan **het** tästä oven皮elestä. **Työhän ootta Piätalo?**
 Myönsin olevani ja aloin nousta petiltäni. Hoitaja jatkoi:
 – **Piäsettäkö työ kaenalokeppilöellä** alimpaan kerrokseen. Kylpyvannat kun on siellä. (LL, 482.)

Liudennus on savon murteelle leimallinen, mutta hankalasti jäljiteltävä kielenpiirre. Kirjoitetussa murteessa liudennuksen tunnusmerkinä voidaan pitää *j*:tä, joka ilmaisee viitteenomaisesti murteeseen kuuluvan liudennuksen. (Mielikäinen 2004, 511, 524–525.) Iijoki-sarjassa liudennusta on merkitty *i*:n loppuheittotapauksissa heittomerkkiä, *j*:tä tai *l*:ää käyttäen esimerkiksi sanoissa *pistooli* (AM, 355) ja *virkaveli* (AM, 357).

Tampereen murre kuuluu hämäläismurteisiin (ks. Rapola 1990 [1947], 116–124). Maallikot saattavat nimittää hämäläismurteita Tampereen murteeksi, mutta Tampereen murteen alue hahmotetaan yleensä pienemmäksi kuin hämäläismurteiden alue (Palander 2011, 61). Iijoki-sarjassa ei hämäläismurteiden alueilta mainita muita paikkakuntia kuin Tampere, joten on luonnollista, että murrettakin kutsutaan ”Tampereen seudun” murteeksi (esim. LL, 292).

Tamperealaiset henkilöhahmot erottuvat Iijoki-sarjassa lähinnä sanastollisten piirteiden avulla, esimerkiksi keskustelupartikkelien *nääs, tota, meinaan* ja *vallan* käytöllä. Näistä *nääs* on myös kansanlingvistisissä tutkimuksissa maallikkojen mainitsema (Mielikäinen 2005, 104; ks. myös Mustanoja 2011, 47–48). Heikinkallio nimittää Tamperetta *Riäväkyläksi* (*rievä* ’tamperelainen perinneleipä, SSA s. v. *rievä*). Päähenkilö kiinnittää huomiota myös astevaihteluttomaan *nk*-yhtymään. Tätä piirrettä ei ole mainittu kansanlingvistisissä tutkimuksissa maallikoiden kommentoimaksi (Tampereen murretta koskevasta kansanlingvistisistä tutkimuksista ks. kootusti Mustanoja 2011, 39–48). *nk*:n vaihtelemattomuus ei liene alkuperäinen perihämäläisyys vaan oletettavasti Kaakkois-Hämeestä levinnyt muoto (Virtaranta 1946, 87–88; Rapola 1990 [1947], 80). Virtaranta (1946, 88) on pitänyt 1940-luvulla keräämänsä aineiston perusteella piirrettä leviävänä, ja Kettusen (1981 [1940], 51) mukaan Tampereen alue on sekä vaihtelemattoman että vaihtelevan variantin käyttöaluetta. Jonninen-Niilekselän (1982, 134) analysoimissa 1970-luvun haastatteluaineistoissa yleiskielen mukainen kanta on kuitenkin vallitseva,

---

kissä 6 kainuunmurteisen puhujan käyttämä muoto on yleiskielen mukainen (*pääluukua*). Näin ollen diftongituminen leimaa erityisesti savolaisten henkilöhahmojen idiolektia.

mikä selittää nykytutkimuksen puuttuvat maallikkohavainnot vaihtelemattomasta *nk*-yhtymästä. Iijoki-sarjan Kalle sen sijaan kiinnittää tähän piirteeseen runsaasti huomiota (ks. Keskimaa 2013, 512).

- (13) Panssarijääkärit olivat kutsuneet kersanttia ”jängänpolkijaksi”. Meidän mielestämme se oli ollut täysin epäonnistunut korkonimi, oikeastaan pelkkä haukkumanimi. Nimen huonous oli näkynyt päivittäisessä käytössä, koska komppaniassamme oli useita **Tampereen poikia, joitten kielelle eng-äänne oli yhtä ylivoimainen kuin meille Oulun läänin pojille d-kirjain. Tamperelaisten ”jängänpolkija” oli ärsyttänyt meitä, sillä meidän kielemme suorastaan syyhyi halusta päästä pingauttamaan eng-äänne.** (UÄ, 447.)

Ukkosen ääni -romaanissa esitellään Heikinkallio-niminen tamperelainen, josta tulee Kallelle erittäin läheinen henkilöahmo. Heikinkallion idiolektissa esiintyvät hämäläismurteille tyypillisistä piirteistä (Rapola 1990 [1947], 116–124; ks. myös Kuiri 2009, 24–27) *r* yleiskielen *d*:n vastineena (*eressä, torellisesta, lairalle, löyrä*) sekä diftongin avar-tuminen (*myäs, kualla, poikamiäs*). Nämä ovat myös kansanlingvistikissa tutkimuksissa osoittautuneet maallikoiden tiedostamiksi hämäläismurteiden piirteiksi (Palander 2011, 62–63). Heikinkallion idiolektille tunnusomaisia ovat myös tunnuksen MA-infinitiivin illatiivi (*puhuun, istuun, opetteleen*), pikapuhemuoto *tussää* ’tule sinä’ sekä sananalkuiset konsonanttiihtymät (*flikka*; ks. Kettunen 1981 [1940], 1).

- (14) [Heikinkallio sanoo:] – Kyllä **ton** Kallen **sänkyn** reunalla istuu liian monta tyttöä! **Tussää**, Taimi, **istuun mun** sänkyni **lairalle!** **Mää** olen korpinretku **Riäväkylästä, meinaan**, ja täysin vaaraton tyttölapsille. En ole päässy **opetteleen**. Tampereelta kun ei **poikamiäs** juuri **löyrä flikkaa...** (LL, 470.)

Kalle havaitsee Tampereen seudun murteesta piirteitä, jotka ovat yleisestikin maallikkojen tiedostamia. Palanderin (2011) tutkimuksessa hämäläismurretta on kuvailtu mm. hitaaksi, venyväksi, karkeaksi ja jopa rumaksi (mts. 65). Kallen asenteet tamperelaisia henkilöahmoja ovat joko neutraaleja tai positiivisia, mutta itse murretta päähenkilö kuvailee ”ärsyttäväksi” (LL, 117) ja ”jorailuksi” (LL, 292).

Helsingin murteen kuvailu on Iijoki-sarjassa ylimalkaisempaa kuin muiden murteiden, ja ero muiden alueiden puhujien idiolekteihin tehdään lähinnä muutamien slangisanojen avulla (*ponjaa ~ bonjaa, himaan, kundeille*). Muita helsinkiläisten henkilöahmojen idiolektien murrepiirteitä ovat 1. ja 2. persoonan pronominit (*etsä, mäkin, sua*), loppuheitto (*et’että, yrittäis, olis, sit*) sekä tunnuksen MA-infinitiivin illatiivi (*nukkuun*). Nämä piirteet ovat yleisiä maallikoiden tunnistamia piirteitä (Palander 2011, 69–73). Esimerkissä 15 helsinkiläinen alokas käyttää verbiä *bonjata* ’käsittää’, joka repliikissä on esitetty soinnittomalla konsonantilla alkavana. Paunosen (2006, 54) mukaan slangin äännerakenteeseen on vanhastaan liittynyt paljon vaihtelua, ja soinnilliset konsonantit ovat vaihdelleet soinnittomien *k*:n ja *p*:n kanssa.

- (15) Helsingistä kotoisin oleva alokas kohosi pystyyn ja lippalakkiaan pyöritellen sanoi:

– **Mä** en kyllä **ponjaa**, herra vääpeli, **et** lipan kärkeen vaiko yläpoimuun **tän** helyn **yrittäis** istuttaa. (AM, 89–90.)

Etelä-Pohjanmaan murretta puhuville henkilöhahmoille on tyypillinen verbi *tren-gätä* ('tarvita', ks. Hasala 2004, 30–31), joka kuitenkin useimmiten on muodossa *rengätä*. Kettusen (1981 [1940], 1) mukaan Etelä-Pohjanmaan murteessa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat tavallisia esimerkiksi Kauhavalla, Lapualla, Ala- ja Ylihärmässä, mutta esimerkiksi Lappajärvellä sananalkuista konsonanttiyhtymää ei Kettusen mukaan enää käytetä. Esimerkissä 16 Kalle kuuntelee Lapualta junaan nousseiden sotilaiden puhetta, ja esimerkissä 17 äänessä on Järvisseudun poika. Kallen voisikin ajatella havaitsevan Etelä-Pohjanmaan alokkaiden murteessa kahtalaista edustusta sananalkuisen konsonanttiyhtymän kohdalla.

- (16) – Eikö siinä ole vielä istumapaikka **vapahana**?
– Niin, **trenkääkö** sitä pakkausta kainalossa hautoa? (AM, 29.)
- (17) – **Renkääkö** nuihin merimiehen puheisiin uskoa! sanoi kiltin näköinen **Järvisseudun** poika. (AM, 92.)

Eteläpohjalaiseen murteeseen identifioituvaa *häjy*-muotoa sanasta *häijy* (SMS s. v. *häijy*) käytetään kerran kauhavalaisen korpraalin repliikissä (MR, 120). Murteellisista äänne- ja muotovarianteista henkilöhahmojen dialogeissa esiintyvät eteläpohjalaisille murteille tyypillisistä piirteistä (Rapola 1990 [1947], 126–128) *r* yleiskielen *d*:n vastineena (*meirän, erehrys, tairot*), *s*-loppuinen inessiivi (*kyläs, maisemis, kairas*), jälkitavujen vokaalienvälinen *h* (*kaivamahan, nakattihin*, metateettiset muodot *Savhon* 'Savoon', *raskhassa*), jälkitavujen *oa* > *ua* (*situva* 'sita'), *e*-vartaloisten verbien yksikön 3. persoonan preesensmuotojen *ee*:n labiaalistuminen (*avaaloo* 'availee'), svaavokaali (*kylykiluiren*) sekä pääpainottomien tavujen pitkiksi vokaaleiksi kehittyneet *i*-loppuiset diftongit (*tommooselle, upotettaasiin, näköönen, hartiootteni*). Yksinomaan eteläpohjalainen piirre on inessiivin päätte *-hna*, joka esiintyy ainostaan sanassa *mihnä* ja jota käyttää erityisesti eteläpohjalainen alikersantti Koljonen, jota kutsutaan takanapäin *mihnämieheksi* (esim. 18). Palanderin (2011, 84) tutkimuksessa *-hna*-päätteisistä inessiivimuodoista satunnaisia havaintoja ovat tehneet pääkaupunkiseudun vastaajat. Mielikäinen (2005, 103) mainitsee Etelä-Pohjanmaalle keksitystä epävirallisesta nimestä *Mihnä-mihnä-maa*, joka tunnetaan eri asuissa mm. sotilasslangissa (Penttinen 1984 s. v. *Mih(i)nämaa, Mih(i)näkuh(u) namaa*).

- (18) Joku pioneereista tiesi kiihkiä: – Aliupseerikouluun otetaan kuulemma lisää oppilaita. Niitä tuo **mihnämies** jahtaa. (AM, 196.)

Satakunnan murretta puhuvien ruotukavereiden kieli on Kallelle entuudestaan vierasta ja hankalinta ymmärtää. Murrealueen Kalle nimeää maallikoille tyypillisesti maakunnan mukaan (Palander 2011, 34), ja käytännössä sillä tarkoitetaan Porin ja sen kaakkoispuolen pitäjien murteita (ks. esim. 1). Kielitieteellisesti jaoteltuna Satakunnan maakunta osuu lounais- ja hämäläismurteiden alueille (Rapola 1990, 107–125). Satakuntalaisten henkilöhahmojen idiolektit erottaa Tampereen seudun murretta puhuvien

henkilöhahmojen idiolekteista ainoastaan lounaimurteille tyypillinen loppuheitto (*sem-most kiält, aloittiva, arvaa* 'arvaan' *sin`sinne*; ks. Rapola 1990 [1947], 107–108). Myös jotkin satakuntalaisten käyttämät murre sanat ovat Kallelle outoja.

- (19) [– – R]yhmänjohtajani nosti päätään peitehuovan alta ja sanoi **laulavalla murteellaan:**
 – **Heitäks, Päätalo, klapei sin kamina!**
 Minulla oli Korialla ollessamme **eniten vaikeuksia ymmärtää juuri Satakunnan poikien murretta.** [– – E]n käsittänyt, **mitä korpraali Mattila oli pyynnöllään tarkoittanut.** [– –] **Mitä perkeleen klapei...!**
Niitä on Suomessa jos pirun moisia murteita! (AM, 314.)

Kallen havainnot satakuntalaisten murteesta eivät juurikaan tee eroa Tampereen murteen puhujien käyttämään kieleen. Murrealueen paikkakunnista mainitaan esimerkiksi Pori, joka kuuluu lounaisten välimurteiden alueeseen ja jonka murteelle tunnusomaisia piirteitä maallikoiden on Palanderin (2011, 55) tutkimuksen mukaan hankala jäljitellä.

5. Murrekäsitykset ja affektifunktio

Pikkutarkkuus on Iijoki-sarjan vetovoimatekijä ja tyylillinen tehokeino (Ylönen 2013, 333), mikä osaltaan selittää myös eri murteiden tarkkoja kuvauksia, niihin liittyvien asenteiden ja käsitysten kuvailua sekä näiden toistamista romaanien juonenkäänneissä. Murteiden avulla Iijoki-sarjassa tuodaan kuitenkin esille myös monenlaisia tunnetiloja. Läheisyyden ja vierauden tunteiden lisäksi erilaisten murrepiirteiden avulla herätetään esimerkiksi empatian, ilon, ärtymyksen, turhautuneisuuden, kiintymyksen, pelon, ikävän ja häpeän affekteja. Ilman niitä teosten muodolliset ja rakenteelliset ominaisuudet jäisivät lukijoille etäisiksi ja kylmiksi (ks. Helle 2013, 17) – ne eivät vetoaisi tunteisiin välittömästi ja voimakkaasti eivätkä herättäisi lukijassa halua lukea sarjan teoksia useaan kertaan (ks. Ylönen 2013, 333).

Miten sitten eri murrepiirteisiin liittyvät affektit aktivoituvat lukijan mielessä? Silverstein (1998, 2003) on esittänyt teorian kielen indeksikaalisuudesta. Hänen mukaansa kieli-ideologiat ja kielen indeksikaalinen luonne kietoutuvat toisiinsa: kieli-ideologiat ylläpitävät indeksaalisia suhteita ja toisaalta indeksaaliset suhteet konstruoivat kieli-ideologioita. Ensimmäisen asteen indeksikaalisuudessa jokin murrevariantti yhdistetään johonkin alueelliseen kategoriaan (Iijoki-sarjassa esimerkiksi *taaron* kuusamolaisiin, ks. esim. 4), ja toisen asteen indeksikaalisuudessa variantti alkaa kantaa alueeseen liittyviä ominaisuuksia (savottakaveruutta, rauhan aikaa). Iijoki-sarjassa eri murrealueita edustavien henkilöahmojen ensiesittelyt ovat tärkeitä juuri toisen asteen indeksikaalisuuden kannalta: niissä liitetään eri murteisiin ja murteenpuhuihin affekteja erilaisten tilanteiden ja assosiaatioiden kautta. Esimerkissä 20 Kalle on matkalla Taivalkoskelta asevelvollisuuspaikkaansa Korialle. Juna pysähtyy Lapualla, ja sen kyytiin nousee Etelä-Pohjanmaan

murretta puhuvia miehiä. Lapualaisten miesten puhetapa kontrastoituu Kallen synty-mäseudun murteeseen, jota hän pitää ”pehmoisempänä” sekä yleiskielen *d*:n vastineiden että puheen prosodiikan vuoksi. Havainnot vastaavat Etelä-Pohjanmaan murteesta saatuja kansanlingvistisiä tutkimustuloksia (Palander 2011, 79–85).

- (20) **Minua kyllästytti ja tunsin hienoista pelkoa näitten suurella äänellä puhuvien ja d:n tilalla ärrää käyttävien** miesten keskustelua kuunnelllessani. Kotiselkosissani olin tavannut joskus yksinäisiä, ”ärränpäältä” puhuvia reissumiehiä. Kuitenkaan en ollut koskaan ennen kuullut näin monilla miessuilla puhuttavan tätä **itsevarman ja kalsean kuuloista murretta**. Synnyinselkosissani ei myöskään sanottu **d:tä, mutta murteessamme käytettiin sen tilalla j:tä tai tavallista t:tä**. Nämä molemmat **tekoselkosteni d:n vastikkeet kuulostivat korvissani paljon pehmoisemmilta kuin Lapuan miesten suista jyrähtelevä ärrä**. Lisäksi **puhumisen nuotti oli meillä paljon pehmoisempaa** kuin se jota nyt kuuntelin. (AM, 28–29.)

Etelä-Pohjanmaan murteeseen liittyvät vierauden, koti-ikävän ja pelon affektit, jotka kulkevat Iijoki-sarjan Kallen mukana koko sota-ajan. Toisaalta Kalle pitää Etelä-Pohjanmaan miehiä rehtinä ja miehekkäinä. Pelon affekti aktivoituu uudelleen esimerkiksi pommitustilanteessa, joka kauhistuttaa Kallea, mutta johon juuri Etelä-Pohjanmaan murretta puhuva alokas suhtautuu huolettomammin:

- (21) Makaan huulet auki. Ruumiini vapinaa en pysty estämään, mutta puren hampaitani, että pelkoni ei purkautuisi äänenä. Ehdin ajatella, että jos pommi tulee kohdalle, kuolemme kaikki ja äkkiä. [– –]
Montun toisessa päässä makaava **Etelä-Pohjanmaan** nuorukainen ei ole eksynyt miehuudestaan, koska alkaa äyhkiä kärsimättömällä äänellä:
– Alkakaas kömpii **hartiooteni** päältä! Perkeles minä **tukehrun** tänne alle... (AM, 163.)

Koillismaan ja Kainuun murteita kuvataan Iijoki-sarjassa päähenkilön näkökulmasta yksityiskohtaisesti. Esimerkissä 7 (luku 4) sotaväkeen lähdössä oleva Kalle luo ikään kuin viimeisen silmäyksen kotimaisemiinsa Oulun linja-autoasemalla havainnoimalla synty-mäseutunsa murretta. Sotatoimialueilta paenneet evakot tehdään lukijalle näkyviksi päähenkilön murrehavaintojen ja metakielisen kerronnan avulla. Äidin ja lapsen keskustelu jo itsessään on affektista, ja erityisen tunteisiin vetoavaa siitä tekee se, että Kalle sijoittaa puhujan NUT-partisiipin essiivimuodon perusteella kotiseudulleen. Esimerkissä 4 (luku 4) eletään välirauhan aikaa ja Kalle on matkalla ensimmäiselle kotilomalle. Kuusamon murre on Kallelle tuttu, ja sen kuuleminen muistuttaa häntä sotia edeltävästä ajasta, olihan hän ollut ”ennen sotia paljo Kuusamon miesten kansa samoissa savotoissa” (MR, 226). Murrehavainto ja metalingvistinen jutustelu sotamiehen kanssa saavat aikaan affektin kotiinpaluuseen liittyvästä myönteisestä tunnelmasta. Kotiseudun murteen havainnointi ja metakieliset kuvailut toistuvat Iijoki-sarjassa Taivalkoskelle palaamisen yhteydessä myös muissa kuin sota-aikaa kuvaavissa romaaneissa (ks. Keskimaa 2013, 510).

Esimerkki 6 (luku 4) on *Ukkosen ääni* -romaanista. Kalle on sotaväkireissullaan ehtinyt kulkea Suomen päästä päähän ja tutustua moniin eri murrealueiden puhujiin. Suomussalmen siviilien puhe kuulostaa hänen korvissaan kotoisalta, ja hän erottaa murteesta foneettisen tarkkoja yksityiskohtia. Metakielinen kommentti koskee kielenkäytön tapaa: ”tuttuun tapaan mehevöityvällä” keskustelulla viitataan ironiseen käänteishuumoriin, jonka Iijoki-sarjassa on nimetty juuri Kallen synnyinseudulle ominaiseksi huumorin lajiksi (Keskimaa 2013, 510–511). Murteellisen idiolektin on katsottu usein kuvastavan henkilöahmon maalaisuutta ja oppimattomuutta (Leech & Short 1981, 136; Hormia 1971, 17; vrt. Laitinen 2013, 230–231), ja esimerkissä 6 murteen avulla syntyykin kontrasti maaseudun ihmisten ja jo maailmaa nähneen Kallen välille. Affekti syntyy murteen, ironian ja kontekstin yhteisvaikutuksesta: kovia kokeneet syrjäseudun ihmiset jaksavat kääntää vastoinkäymiset huumoriksi ja saavat myös lukijan eläytymään tähän tunnetilaan.

Kallen suhtautuminen Oulun seudun murteeseen herättää kaksijakoisen affektin. Virkkusen (1989, 106, 113) mukaan Kallen lapsuudenaikainen puhujayhteisö piti läntisiä murteita Koillismaan murretta hienompina, mutta toisaalta näiden murteiden käyttöä ei oman puhujayhteisön jäseniltä hyväksytty; oulunmurteisia variantteja käyttävää pidettiin hienostelevana tai leuhkana. Kalle tuntee kielenkäytön tavat sekä murteen yksityiskohtaisesti ja saattaa harmistuessaan matkia Oulun seudun murretta (matkimisesta ks. Keskimaa 2013, 513–514). Oulun murteen puhujista ensimmäisenä esitellään pioneeri Vimpari (ks. esim. 8), joka on luonteeltaan piittaamaton ja röyhkeä. Tämä sopii Oulun seudun murteeseen assosioituvaan leuhkuuteen. Esimerkissä 22 röyhkeyden affekti aktivoituu, kun Kalle matkii Vimparin murretta:

- (22) Vimpari kääntyi murriakin murrin näköisenä minua kohti:
 – Tietenki **kattelit** minua kohti kun vääpeli tuli sisälle...
 – **Kattelit!** Minun ei tarvinnu **kattella!** Hetihän vääpeli sai sinut silimiisä kun aukasi oven, keskeytin **röyhkeästi** Vimparin, vieläpä tämän **murretta matkien**. (AM, 226.)

Toisaalta Oulun seudun murre on Kallelle läheinen murre, ja esimerkiksi ylikiiminkiläisestä Vouvilasta tulee eräs Kallen tärkeimmistä ystäväistä armeija-aikana. Dialogissa Kallen ja Vouvilan välillä huomiota saavat erityisesti yhteiset kielenkäytön tavat, esimerkiksi huumori ja pohjoissuomalaisille tyypillinen tutustumispuhe, jossa tuttavuutta hierotaan puhutteleamalla toista passiivissa ja kolmannessa persoonassa: *ollaanko, tajjetaan olla, oltaneenko, ei kait olla, täydennysmies taitaa olla, saatetaan olla*.

- (23) – **Ollaanko** Pohjois-Suomesta päin lähtösi? [sanoo Vouvila]
 [– – S]anoin:
 – Olen minä Pohjos-Suomesta.
 – **Tajjetaan olla** jostaki Oulun itäpuolelta! Kuuntelin tuosa jonosa kun puhuitta keskenään ja **päättelin murteesta**.
 – Sieltä päin... [– –]
 – **Oltaneenko** Putasjärven syntyjä vainko vieläki enemmän ylimaista?

[– –] Itse puolestani päätelin puhuttelijani olevan Oulun seudun miehiä, luultavimmin jostakin Oulun itäpuolen pitäjästä.

[– –]

– Olen vielä enempi ylimaista.

– **Ei kait olla** Taivalkoskelta! Eli ihan Kuusamosta asti.

– Taivalkoskelaisia, sanoin ja jatkoin **samalla tyyllillä kuin minua oli puhuteltukin:**

– **Täydennysmies taitaa olla** Oulun itäpuolen miehiä. Siitä Oulun lähimaisemilta.

– Niillä seuvuilla on tekopaikka. Siellä olen pikku ikäni pyöriskelly.

– Onko kotipaikka jompikumpi Kiiminki? **Päätelen puheenparresta.** Eli **saatetaan olla** Putasjärven länsilaijan maisemista.

– Kiiminkiläisiä.

– Isonkiimingin vai Ylikiimingin miehiä?

– Ylikiimingin...

Tähän tapaan jatkoimme tuttavuuden hieromista. (AM, 413.)

Peräpohjolan murre on Kallelle tuttua jo entuudestaan, sillä hän on kuullut sitä kotiseudullaan Lapista tulleiden savottamiesten puhumana. Peräpohjolan murteen puhujat tuntuvat Kallesta läheisemmiltä kuin muiden murteiden puhujat paitsi maantieteellisen sijainnin takia myös siksi, että hän jakaa peräpohjalaismurteiden puhujien kanssa yhteisen savottakulttuurin. Peräpohjolan murteeseen liittyikin affekti rauhan ajasta, savottakaveruudesta ja Kallelle tutuista pohjoissuomalaisista elinoloista (ks. Keskimaa 2013, 515).

(24) **Kemijokivarren** poika kahlasi vänrikin luokse ja esitti asian: [– –]

– Saamako met tuon Päätalon kansa lähteä hakemhan kuivaa kuusta. **Met kun olhan tukkijätkiä.** (AM, 276.)

Karjalankannaksen murteet eivät ole Kallelle entuudestaan tuttuja, mutta murretta ja murteenpuhujia kuvataan myönteiseen sävyyn. Palanderin (2011, 130) mukaan Etelä-Karjalan murretta on kuvattu ”alistetun kansan kieleksi”. Evakkoon joutuneet karjalaiset herättävät Kallella myötätuntoa, sillä myös hänen oma kotiväkensä joutuu lähtemään sotien aikana evakkoon. Karjalan murretta koskevia arvovärittyneitä asenteita tulee ilmi muiden henkilöhaamojen kommentteissa, jolloin Kallen myönteinen affekti murretta kohtaan korostuu. Maantieteellinen etäisyys Karjalankannaksen ja Koillismaan välillä ei vaikuta siihen, että Kalle tuntisi kaakkoismurteet itselleen vieraiksi (vrt. Palander 152). Tutkimusaineistossa näkyvin karjalainen henkilöhaamo on Maija-niminen Kannaksen evakko, jonka päähenkilö kuvailee olevan ”mukava ja vitsikäs sanankäyttelijä” (MR, 663). *Ukkosen ääni* -romaanissa kokonainen luku on nimetty otsikolla *Maija, karjalainen* (mts. 141). Luvussa kuvaillaan Maijaa puheliaaksi ja iloiseksi, ja hänen mainitaan ”karjalaisten tapaan sinuttelevan kaikkia” (UÄ, 141; ks. Nupponen 2005, 195). Samassa luvussa tulee esille Enni-nimisen²³ henkilöhaamon suhtautuminen Maijan murteeseen.

23 Ennin oma kotipakkakunta jää epäselväksi, ja dialogeissa hänen puheensa on yleiskielistä.

- (26) – Minua harmittaa koko punkero. On niin ollakseen emännän virassaan. Naamakin kuin kuu ja **puhua määkii sitä karjalaisten kieltä**. [sanoo Enni]
 – **Murrettani minähi puhun**. Onko tämä mielestäsi **määkimistä vain naukumista?** [sanoo Kalle] (UÄ, 148.)

Esimerkissä Enni kuvailee ”karjalaisten kieltä” määkimiseksi. Palanderin ja Nupposen (2005, 30–31) *mie-* ja *sie-*pronominit ovat karjalan murteista tunnistetuin piirre, ja niiden takia murretta kuulee nimitettävän *miu-mau*-kieleksi. Myös Leino (1968, 164) mainitsee karjalaisten köllinimeksi ”miu-mau-miehet”. Kalle puhuukin naukumisesta, kun pyytää Enniä kuvailemaan omaa murrettaan. Kalle myös puolustaa murteen käyttöä.

Savon murre ei varsinaisesti ole Kallelle läheinen murre, vaikka kielitieteellisesti Kainuun ja Koillismaan murteet ovatkin yksi savolaismurteiden alaryhmä. Kalle kuitenkin ymmärtää murretta. Murretta ja murteenpuhujia kuvataan Kallen näkökulmasta myönteisesti: sukulaismurteen puhujat ovat Kallen silmissä itsevarmoja eivätkä häpeile omaa murrettaan, ja heidät kuvataan puheliaina, lupsakoina laulumiehinä. Kallelle läheisistä murteista Savon murre on hänelle kaikkein etäisin eikä hän esimerkiksi havainnoi laajan murrealueen sisäisiä eroja. Itämurteen puhujat kuuluvat Kallen kieli-ideologiassa kuitenkin ”meihin” niin kielenkäytön tapojen kuin kulttuurinsakin puolesta.

Dialogissa tulee esille myös savolaisiin liitettyjä negatiivisia mielikuvia, ei kuitenkaan Kallen esittäminä. Savon murre herättää maallikoissa monenlaisia mielikuvia: sitä on kuvailtu esimerkiksi jaarittelevaksi, hyväntuuliseksi ja ärsyttäväksi kieleksi, johon liittyy omalaatuinen ja pirullinen huumori (Palander 2011, 104). Savolaisiin ja savolaisuuteen liitetään usein luonteenpiirteitä ja kielenkäytön tapoja, jotka ovat kielteisesti latautuneita: savolaisia pidetään kieroina ”viäräleukoina”, jotka eivät sano asioita suoraan (Nupponen 2005, 200–201). Iijoki-sarjan Kallen näkökulmasta savolaiset esitetään lupsakoina ja itsevarmoina (esim. AM, 180), eikä Kalle myöskään arvostele itse murretta. Kielteisiä asenteita tulee kuitenkin esille oululaisen Vimparin repliikeissä, esimerkiksi ”Lopeta, helevetisä, tuo väntäminen!²⁴” ja ”Mistähän Jumala on silloin ollu suomalaisille kyрпиinnyksissään, kun yritti opettaa nuita savolaisija puhhuun...” (AM, 192).

Tampereen ja Helsingin seudun, Etelä-Pohjanmaan sekä Satakunnan murteet ovat Kallelle ennestään vieraita. Tampere ja Helsinki ovat kaupunkeina Kallea kiinnostavia paikkoja, sillä hän toivoo sotien jälkeen voivansa asettua jompaankumpaan kaupunkiin opiskelamaan ja tekemään työtä. Kalle tuntee kaupunkilaisia kohtaan alemmuutta, vaikka armeijassa hän huomaakin huonoihin oloihin tottuneena olevansa kaupunkilaispoikia paremmassa asemassa. Eteläpohjalaiset ovat Kallesta suorastaan pelottavan itsevarmoja. Satakuntalaiset puolestaan ärsyttävät häntä, sillä ”vikkeläsanaisesta” murteesta on hankala saada selvää. Läsimurteiden alueelta kotoisin olevat henkilöähahmot herättävät Kallessa vierauden tunnetta paitsi puhetapansa, myös kulttuurinsa ja elinolojensa erilaisuuden

24 ”Vääntämisellä” viitataan yleensä Savon murteelle tyypilliseen diftongiutumiseen, mutta sitä käytetään muissakin yhteyksissä (Mielikäinen 2005, 111–112; Nupponen 2011, 177).

vuoksi, ja kieli-ideologisesti he ovat Kallen näkökulmasta katsottuna ”muita”. Satakuntalaisten henkilöhahmojen puheen prosodiikka yhdessä lounaismurteille tyypillisen loppuheiton ja murreseanaston kanssa tekevät murteen Kallelle vaikeaksi ymmärtää (ks. esim. 19). Murretta kuvaillaan metakielisessä kerronnassa vikkeläsanaiseksi ja laulavaksi, ja ymmärtämisvaikeudet aktivoivat affektin epätietoisuudesta ja turhautumisesta.

Tampereen seudun murteen kuvaaminen ärsyttäväksi pohjustaa myös Iijoki-sarjan seuraavia romaaneja: Kalle muuttaa sotien jälkeen Tampereelle ja tuntee siellä juurettomuutta, joka kuvastuu myös erilaisten murteiden yhteentörmäyksessä (Keskimaa 2013, 516). Satakuntalaisten henkilöhahmojen ja Kallen väliset ymmärtämisvaikeudet puolestaan ovat kuin ennakkoavistuksia siitä, millaisiin kieli-ideologisiin kysymyksiin Kalle törmää sodan jälkeen avioliitossaan Lainan kanssa (ks. Keskimaa 2013).

5. Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Iijoki-sarjan viiden sota-aikaa kuvaavan romaanin murrehavaintoja ja -käsityksiä sekä niiden funktiota teossarjan affektisuuden rakentumisen kannalta. Tutkimuksen teoreettinen tausta on kansandialektologinen. Olen soveltanut kansandialektologista tarkastelua fiktion kieleen ja analysoinut Iijoki-sarjan päähenkilön murrehavaintoja ja -käsityksiä, jotka tulevat esille niin henkilöhahmojen repliikeissä kuin suorasanaisen kerronnan metakielellisissä kuvailuissakin. Murrehavaintojen ja -käsitysten analysoinnin lisäksi olen tarkastellut sitä, miten tämä Iijoki-sarjalle tyypillinen kuvailu toimii teossarjassa affektin rakentumisen kannalta.

Olen luokitellut suorasanaista kerronnasta ja dialogista löytyvät murrehavainnot ja -käsitykset yhdeksän eri murrealueen kuvauksiksi. Analyysini osoittaa, että päähenkilölle läheisiä murteita ovat itämurteiden lisäksi peräpohjalaiset ja Oulun seudun murteet, joita on Iijoki-sarjassa kuvattu tarkasti. Etenkin päähenkilön murrehavainnot oman kotiseudun kielestä ovat dialektologisesti tarkasteltuna yksityiskohtaisia ja autenttisen murteen mukaisia. Tarkkaan valitut murrepiirteet erottelevat murteiden alaryhmiä ja eri paikkakuntia toisistaan. Koillismaalaisista kuusamolaisien henkilöhahmojen idiolektille on tyypillinen sana *taaron*. Pudasjärven murteessa päähenkilö havaitsee kahtalaisia piirteitä: pitäjän itäosissa puhutaan Koillismaan murretta, joka on selvästi kainuulaisempaa kuin pitäjän länsilaidalla puhuttava Oulun seudun murre. Koillismaan ja Kainuun murre-erot puolestaan tulevat esille etenkin suomussalmelaisten henkilöhahmojen kielessä, jossa esiintyy mm. diftonginreduktiota ja NUT-partisiipin essiivimuotoja, jotka eivät kuulu koillismaalaisten henkilöhahmojen idiolekteihin. Affektisesti murrehavainnot luovat kuvaa siitä, mikä on Iijoki-sarjan Kallelle kaikkein tärkeintä ja omakohtaisinta ja mitä hän vieraassa murreympäristössä ikävi.

Kalle tekee tarkkoja havaintoja myös Oulun seudun murteesta. Esille tulevat sen keskeiset piirteet kuten yksinäis-s:llinen inessiivi, jälkitavujen $eA > i(j)A$ ja $OA > U(v)A$, *h*-alkuisen konsonanttityhtymän svaavokaali sekä vaihtelematon *tt* yleiskielen *ts*:n vastineena. Tyrnäväläisen henkilöhahmon idiolektissa esiintyy myös *i:n* loppuheitto. Oulun

seudun murre on päähenkilölle tuttu ja läheinen murre, mutta affektiltaan kaksijakoinen, koska läntisten murteiden käyttöä ei Kallen lapsuudenaikaisessa puhujayhteisössä sen jäsenen käyttämänä suvaittu.

Peräpohjalaisten henkilöhahmojen idiolektia leimaa *h*, joka onkin kansandialektologisissa tutkimuksissa todettu peräpohjalaismurteiden tunnetuimmaksi piirteeksi. Muut Iijoki-sarjassa Peräpohjolan murretta leimaavat piirteet kuten persoonapronominien *mie-sie*-muodot sekä jälkitavujen *OA > u(v)A* ovat murrealueen alaryhmiä erottelevia piirteitä, mutta tutkimusaineiston perusteella päähenkilö ei kuitenkaan erota peräpohjalaismurteiden alaryhmiä toisistaan. Peräpohjolan murteeseen liittyy affekti sotia edeltävästä ajasta ja savottatyömaista, jotka yhdistävät Kallea ja tämän murteen puhujia.

Karjalan ja Savon murteista päähenkilö havainnoi kansanlingvistikissa tutkimuksissa maallikkojen hyvin tiedostamia piirteitä: Karjalankannaksen murteista esille tulevat *mie-sie*- ja *miul-siul*-tyyppiset persoonapronominien muodot, *ss* yleiskielen *ts:n* vastineena, *A:n* loppuheitto, loppu-*n:n* kato sekä *sk:s*-vaihtelu, Savon murteesta puolestaan mm. konsonanttien yleisgeminaatio, diftonginreduktio, liudennus, *lOi*-monikko, labiaalistuminen, NUT-partisiipin essiivimuodot sekä *kin*-jälkiliitteen murteelliset variantit. Iijoki-sarjan Kalle liittää Karjalan ja Savon murteen puhujiin affekteja iloisuudesta ja lupsakkuudesta. Negatiivisesti arvovärittyneitä murrekäsitteitä tulee esille muiden henkilöhahmojen repiilikeissä, jolloin Kallen tuntema myönteinen affekti Savon ja Karjalan murteen puhujia kohtaan korostuu. Kieli-ideologisesti itämurteiden puhujat ovat Kallen näkökulmasta ”meitä”: niin murretta kuin sen puhujiakin kuvataan pääasiassa myönteiseen sävyyn, ja niistä tuodaan esille yksityiskohtaisia murrepiirteitä.

Tampereen ja Helsingin seudun murteiden kuvauksissa on vain vähän murrepiirteitä verrattuna Kallen kotiseudun murteiden kuvaukseen. Tampereen seudulta kotoisin olevat henkilöhahmot erottuvat muiden alueiden puhujista keskustelupartikkeleiden *nääs*, *meinaan* ja *vallan* käytöllä. Tamperelaisista henkilöhahmoista tärkeimmäksi nousee Kallelle läheinen Heikinkallio, jonka idiolektissa esiintyvät keskustelupartikkeleiden lisäksi mm. *r* yleiskielen *d:n* vastineena, diftongin avartuminen sekä tunnuseton MA-infinitiivin illatiivi. Nämä piirteet ovat myös kansanlingvistikissa tutkimuksissa maallikkojen hyvin tiedostamia. Metakielisessä kerronnassa Iijoki-sarjan Kalle kuvailee Tampereen seudun murretta ärsyttäväksi ”jorailuksi”. Helsingiläisten henkilöhahmojen kieli puolestaan eroaa yleiskielestä lähinnä muutamien slangisanojen sekä *mä*, *sä* -pronominen, loppuheiton sekä yleisesti länsimurteisiin liitetyn tunnusettoman MA-infinitiivin illatiivin avulla. Varsinaisesti arvovärittyneitä asenteita helsinkiläisten puhetajaa kohtaan ei tule Iijoki-sarjassa ilmi, vaikka päähenkilö osoittaaakin selkeästi helsinkiläisten kuuluvan kieli-ideologisesti ”muihin”.

Etelä-Pohjanmaan murre on ensimmäinen Kallelle vieras murre, johon hän törmää junamatkallaan asepalveluspaikkaan Korialle. Eteläpohjalaisten puhe kuulostaa Kallen korvissa itsevarmalta ja tylyltä – korostavat Kallen omaa epävarmaa mielentilaa ja kotiikävää, kun hän kohtaa itselleen vieraan maailman ja uuden elämäntilanteen. Etelä-Pohjanmaan murteen piirteistä Kalle havaitsemia murrepiirteitä ovat sanaston lisäksi mm.

r yleiskielen *d*:n vastineena, *s*-loppuinen inessiivi (*kyläs, maisemis, kairas*), jälkitavujen vokaalienvälinen *h*, jälkitavujen *oa > ua*, *e*-vartaloisten verbien yksikön 3. persoonan preesensmuotojen labiaalistuminen, pääpainottomien tavujen pitkiksi vokaaleiksi kehittyneet *i*-loppuiset diftongit sekä inessiivin päätte *-hna*. Etelä-Pohjanmaan murretta on myös kansandialektologisissa kuvattu esimerkiksi mahtipontiseksi ja jäyhäksi. Satakunnasta kotoisin olevien henkilöihahmojen murre on Iijoki-sarjan päähenkilölle kaikkein etäisintä.

Kun itämurteita sekä peräpohjalaisia ja Oulun seudun murteita kuvataan kerronnassa neutraalisti tai positiiviseen sävyyn, läntisistä murteista etenkin Tampereen seudun, Etelä-Pohjanmaan ja Satakunnan murteet saavat metakielisessä kerronnassa eksplisiittisiä negatiivisia määrittelyjä. Kallelle läheisten murteiden kuvauksen ja kommentoinnin mukana kulkee läheisyyden affekti, johon liittyvät koti-ikävä ja mielikuvat rauhan ajan savottatyömaista. Kallelle vieraat läntiset murteet sen sijaan kuljettavat etäisyyden ja vierauden affekteja, jotka kulminoituvat henkilöihahmojen välisiin ymmärtämisvaikeuksiin.

LÄHTEET

Aineistolähteet

- PÄÄTALO, KALLE 1977: *Ahdistettu maa*. Jyväskylä: Gummerus.
 ——— 1978: *Miinoitettu rauha*. Jyväskylä: Gummerus.
 ——— 1979: *Ukkosen ääni*. Jyväskylä: Gummerus.
 ——— 1980: *Liekkejä laulumailla*. Jyväskylä: Gummerus.
 ——— 1981: *Tuulessa ja tuiskussa*. Jyväskylä: Gummerus.

Kirjallisuus

- HAKULINEN, AULI 2013: Puheet, havainnot ja mielen ailahtelut Marja-Liisa Vartion teoksessa *Tunteet*. AINO KOIVISTO ja ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Tietolipas 242, 264–296. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – LAITINEN, LEA 2008: Anaforinen nolla: kielioppia ja affekteja. *Virtittäjä* 112, 162–185.
- HASALA, KASPERI 2004: Kristinoppi murtuu. Murrekatekismukset kirkon virallisen kristinopin käänönsinä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- HELLE, ANNA 2012: Tunteet, emootiot ja affektit kirjallisuudentutkimuksessa. MARKKU ESKELINEN ja LAURA LINDSTEDT (toim.): *Mahdollisen Kirjallisuuden Seuran vuosikirja 2012*, 55–67. Helsinki: Mahdollisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013: Tulkinnallinen horjuvuus ja affektit. Kuolema Monika Fagerholmin *Amerikkalaisessa työssä ja Sähköäytämässä*. *Avain* 1/2013, 5–22.
- HERLIN, ILONA – VISAPÄÄ, LAURA 2011: Mitä on empatia ja mikä sen suhde kieleen? ILONA HERLIN, EMMI LAUKKANEN, MARIA MÄKINEN, JUTTA SALMINEN ja LAURA VISAPÄÄ (toim.): *Kieli ja empatia*, 7–28. Kielen opissa 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28676>.
- HORMIA, OSMO 1971: Suomalaisen proosan dialogista. PERTTI HALLIKAINEN (toim.): *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 25*, 16–33. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA

- RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JANATUINEN, JENNI 2005: *Miehenkuva*. Kalle Pääntalon perintö. Helsinki: WSOY.
- JESKANEN, MATTI 2005: Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset*. Suomen karjalaisien kielellinen identiteetti, 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. KAIJA JONNINEN-NIILEKSELÄ (toim.): *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hj, Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. LEA LAITINEN ja LEA ROJOLA (toim.): *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*, 184–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARONEN, VESA 1999: Juuret Iijoen törmässä – missä latva? Kalle Pääntalon todellisuudet. TERO LIUKONEN (toim.): *Pääntalon juurella. Juhlakirja 11. 11. 1999 Kalle Pääntalon täyttävässä 80 vuotta*, 199–208. Jyväskylä: Gummerus.
- KEEN, SUZANNE 2007: *Empathy and the novel*. New York: Oxford University Press.
- KESKIMAA, SARI 2013: Murteenkäytön funktiot parisuhteen kuvauksessa Kalle Pääntalon Iijoki-sarjassa. *Virittäjä* 117, 494–523.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1981 [1940]: *Suomen murteet. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, AINO – NYKÄNEN, ELISE 2013 (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Tietolipas 242. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, AINO 2013: Katkelmallisuus ja affekti. Kolme pistettä dialogissa. AINO KOIVISTO ja ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Tietolipas 242, 153–182. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUNNAS, NIINA 2007: *Miten muuttuu runokielten kieli. Reaaliaikatuutkimus jälkitaavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 78. Oulu: Oulun yliopisto.
- KUIRI, KAIJA 2009: Tampereen suomi vanhinta suomea. HARRY LÖNNROTH (toim.): *Tampere kieliyhteyssönnä*, 13–46. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÄKELÄ-PUUMALA, TIINA 2001: Persoonaa, funktio, teksti: henkilöhaahmojen tutkimuksesta. OUTI ALANKO ja TIINA KÄKELÄ-PUUMALA (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*, Tietolipas 174, 241–271. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LABOV, WILLIAM 1963: The social motivation of sound change. *Word* 19, 273–309.
- 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- LAITINEN, LEA 2013: Kansankieli, kansalliskieli ja puheen fiktio. Minna Canthin ja Liina Kahman näytelmädialogeista. AINO KOIVISTO ja ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Tietolipas 242, 213–263. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Vaihteleva kieli. TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ ja MARI SIIRONEN (toim.): *Kieltä kohti*, 66–85. Helsinki: Otava.
- LEECH, GEOFFREY N. – SHORT, MICHAEL H. 2007 [1981]: *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. New York: Longman.
- LEINO, PIRKKO 1968: *Suomalaiset tutkimukset*. Suomen kielen sekä suomalaisen ja vertailevan kansanrunouden tutkimuksen pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän johkaishen sanhan hootakhan panna*. Jälkitaavujen vokaalivälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Lapin rajat ja murrerajat. *Virittäjä* 104, 188–202.
- 2004: Murre ja identiteetti. *Virittäjä* 108, 322–345.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 2004: Liudennus murretutkimuksissa ja savolaismurteisessa kirjallisuudessa. *Virittäjä* 108, 508–530.

- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. *Sananjalka* 47, 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. *Sananjalka* 44, 87–110.
- 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatu tutkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tamperensis 1605. Tampere: Tampere University Press.
- MÄNTYNEN, ANNE 2013: Suunvuoro. *Virittäjä* 117, 459.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116, 325–348.
- NGAI, SIANNE 2005: *Ugly feelings*. Cambridge, Mass. & London, England: Harvard University Press.
- NIEDZIELSKI, NANCY – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. New York: Mouton de Gruyter.
- NIKKILÄ, OSMO 1994: *Loppuheitto ja vanha kirjasuomi. Suomen kielen i:n loppuheiton historiaa*. Opera fennistica et linguistica 8. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NUMMI, JYRKI 1993: *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Porvoo: WSOY.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sociolinguistiikka kielentutkimuksen kentässä. KARI SAJAVAARA ja ARJA PIIRAINEN-MARSH (toim.): *Kieli, diskurssi & yhteisö*, 13–37. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Iloisuus ja eloisa murre. Siirtokarjalaisten käsityksiä ja havaintoja murteista ja karjalaisuudesta. MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, 159–214. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2011: "Savon murre" savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology., no 11. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- OUTILA, MARKKU 1999: *Mehtä kaatuu, mettä nousee*. Pudasjärven puhekielen vaihtelu ja alueellinen tasoittuminen. Suomen kielen pro gradu tutkielma. Oulun yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. *Virittäjä* 105, 147–151.
- 2005a: Johdanto. MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, 9–14. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2005b: Muu suomi karjalaisten silmin. MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. *Virittäjä* 111, 24–55.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten "karjala". MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, 15–55. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. KAISU JUUSELA ja KATARIINA NISULA (toim.): *Helsinki kieliyhteisönä*, 13–99. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PENTTINEN, ANTTI 1984: *Sotilaslangin sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- PIIKKILÄ, TUULA 2001: Keskustelua ajassa. Dialogisuuden ulottuvuudet Minna Canthin *Salakarissa*. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS (toim.): *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*, 159–193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguistics' views of areal linguistics*. Topics in sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris.
- 1996: Whaddayaknow?: The modes of folk linguistic awareness. *Language awareness* 5/1, 40–74.

- PRESTON, DENNIS R. 1998: Folk metalanguage. ADAM JAWORSKI, NIKOLAS COUPLAND ja DARIUS GALASINSKI (toim.): *Metalanguage. Social and ideological perspectives*, 75–101. Cardiff Roundtable in Sociolinguistics 3. Language, Power and Social Process 11. Berlin: Mouton de Gruyter.
- RAJALA, PANU 1999: Kuinka Päätalo otti lukijan kyytiinsä. TERO LIUKKONEN (toim.): *Päätalon juurella. Juhlakirja 11. 11. 1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*, 175–185. Jyväskylä: Gummerus.
- RAPOLA, MARTTI 1990 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. 4. painos. Tietolipas 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROOS, J. P. 1999: Mutta onko tämä omaelämäkerta? TERO LIUKKONEN (toim.): *Päätalon juurella. Juhlakirja 11. 11. 1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*, 25–30. Jyväskylä: Gummerus.
- RUOPPILA, VEIKKO 1956: *Etelä-Karjalan murreopas*. Helsinki: Otava.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1982: *Kainuun murteiden ja nimistön opas*. Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy.
- 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria II. Konsonantisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran Vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1979: Language structure and linguistic ideology. PAUL R. CLINE, WILLIAM F. HANKS ja CAROL F. HOFBAUER (toim.): *The elements. A parasession on linguistic units and levels*, 193–247. Chigago: Chigago Linguistic Society.
- 1993: Metapragmatic discourse and metapragmatic function. JOHN A. LUCY (toim.): *Reflexive language. Reported speech and and metapragmatics*, 9–32. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1998: The uses and utility of ideology. BAMBI B. SCHIEFFELIN, KATHRYN A. WOOLARD ja PAUL V. KROSKRITY (toim.): *Language ideologies. Practice and theory*, 123–145. New York: Oxford University Press.
- 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication* 23, 193–229.
- SEUTU, KATJA 2013: Runouden dialogisuudesta. AINO KOIVISTO ja ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Tietolipas 242, 297–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIHVO, HANNES 1999: Kalle Päätalon toisenlainen sota. TERO LIUKKONEN (toim.): *Päätalon juurella. Juhlakirja 11. 11. 1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*, 133–149. Jyväskylä: Gummerus.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1–8. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1985–2003.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1992–2000.
- SUIHKONEN, PAAVO 1992: *Klusiilien vaihtelusuhteet Kala- ja Lestijokilaakson murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUOJANEN, MATTI K. 1982: Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala. MATTI K. SUOJANEN ja PÄIVIKI SUOJANEN (toim.): *Sosiolingvistiikan näkymiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOOLAN, MICHAEL 1990: *The stylistics of fiction. A literary-linguistic approach*. London: Routledge.
- YLÖNEN, RITVA 2013: *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Tampere: Tampere University Press.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WILENIUS, REIJO 1999: Näkökulmia Iijoki-sarjan arvoihin. Kalle Päätalon filosofia. TERO LIUKKONEN (toim.): *Päätalon juurella. Juhlakirja 11. 11. 1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*, 127–132. Jyväskylä: Gummerus.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

- VIRKKUNEN, HENNA 1989: Kansankielen tarkoituksellinen käyttö Kalle Päätalon romaaneissa Huone-
miehen poika, Tammettu virta ja Kunnan jauhot. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun
yliopisto.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISAPÄÄ, LAURA 2013: Itsenäiset infinitiivit affektin ja empatian konstruktioina. *Virittäjä* 117, 524–550.

SARI KESKIMAA: *Dialectal notions and their function of affect in Kalle Päätalo's Iijoki series*

This article examines dialectal observations and notions as well as their function in terms of the construction of affectivity in five novels in the Iijoki series depicting war time. The study employs perceptual dialectology for its theoretical background. The corpus comprises excerpts from the novels that include metalinguistic depictions concerning dialects as well as dialectal dialogue that note where the characters live. The study divides the excerpts according to which dialectal region or local language they depict, and the subjects of analysis include dialectal features, words and phrases as well as lexical descriptions associated with the dialects. The analysis reveals a detailed depiction of the northern and eastern dialects to which the main character, Kalle, has a close connection. In particular, the character's dialectal observations on the Finnish in his own hometown are detailed in dialectological terms and are in line with the notion of an authentic dialect, and the carefully selected dialectal features draw a distinction between sub-dialects and dialects spoken in different towns. The depictions of the western dialects, to which Kalle has little connection, have few dialectal features in comparison to the depiction of the dialects in Kalle's hometown. The Iijoki novels depict the northern and eastern dialects in a neutral or positive light, whereas the western dialects, particularly those in the Tampere region, Southern Ostrobothnia and Satakunta, explicitly are negatively labelled in metalinguistic narration. Affectively, the observations Kalle makes on the eastern and northern dialects create an image of what is most important and personal to him and what he is missing when he is in an unfamiliar dialectal environment. However the western dialects, which are unfamiliar to him, carry the affects of remoteness and unfamiliarity, which culminate in comprehension difficulties between the characters.

Sari Keskimaa
sari.keskimaa@oulu.fi
Suomen kielen oppiaine, Humanistinen tiedekunta,
PL 1000, 90014 Oulun yliopisto